

RİZE'DE BULUNAN OSMANLI DÖNEMİ MEZAR TAŞLARINA GENEL BİR BAKIŞ*

Canan HANOĞLU**

Özet:

Mezar taşları, maddi kültür varlıklarımız içerisinde önemli bir yere sahiptir. Orta Asya'dan bu yana yaşatılmaya devam eden mezar taşı yapma geleneği, Anadolu'da yaygın bir şekilde yer bulmuştur. Dönemsel ve bölgesel özellikler gösteren mezar taşlarının asıl kimliği Osmanlı Dönemi Mezar Taşları ile oluşmuştur. İstanbul başta olmak üzere, Anadolu'nun hemen hemen her ilinde oldukça zengin özellikler sergileyen Osmanlı Mezar Taşları bulunmaktadır. Rize ili de bunlardan birisidir ve burada Osmanlı Dönemi'ne ait çok sayıda mezar taşı bulunmaktadır.

Şahsım tarafından gerçekleştirilen ve doktora tez konusu kapsamında belgelenen 1177 adet mezar taşından seçilen önemli örneklerden oluşan bu çalışmada, Rize il merkezi ve ilçelerinde bulunan Osmanlı Dönemi kadın ve erkek mezar taşlarından örnekler sunulmuştur. 18. yy.dan 20. yy.a uzanan bir zaman dilimini kapsayan örneklerde kitabe metinleri ve süsleme öğeleri farklı olan mezar taşları tercih edilmiş ve bu örnekler, özellikle sanat tarihi açısından incelenerek değerlendirilmiştir. Çalışmaya konu olan tüm mezar taşları; mezar tipi, mezar taşı formu, malzemesi, kitabesi, başlık türü, işleniş tekniği ve süsleme özellikleri bakımından detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Sonuç olarak, Anadolu'daki mezar taşı geleneğinin bir devamı olan, oldukça zengin ve farklı örneklerin tespit edildiği Rize'deki mezar taşlarının Türk-İslam mezar taşı geleneği içerisindeki yeri ve önemi belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Rize, mezar, mezar taşı, kitabe, süsleme.

* Bu çalışma "Batılılaşma Dönemi Rize Mezar Taşları" başlıklı doktora tez çalışmamızdaki belirli bölümler esas alınarak hazırlanmıştır. Aynı zamanda 27 Nisan-1 Mayıs 2016 tarihlerinde Kosova'da yapılan "Arap Harfli Yazıtlar ve Mezar Taşları Çalıştayı"nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Öğr. Üy. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, canan.han@hotmail.com

A General Overview of Ottoman Period Gravestones in Rize

Abstract:

Gravestones occupy a significant place within the riches of our material culture. The tradition of gravestone making, which has been kept alive from the Middle East till present, has taken place in Anatolia extensively. The true identity of gravestones that have periodical and regional characteristics took form with Ottoman Period gravestones. There have been Ottoman Period gravestones which have quite rich characteristics in almost every province of Anatolia, Istanbul being in the first place. The province of Rize is one of them and there are a great number of gravestones here.

In this study, which has been conducted by me and documented within the frame of my own phd thesis subject that includes 1177 unit gravestones chosen from important samples from female and male gravestones of Ottoman period in Rize and Rize’s town has been presented. In the samples that cover the period from the 18th to the 20th century, the gravestones that have different epitaph texts and elements of ornamentation has been preferred and these samples has been evaluated especially from the aspect of art history. All the grave stones handled in this study has been examined in a detailed way in terms of the type of gravestone, its form, material, its epitaph, head-gear type, its technique of engraving and the ornamentation properties.

As a result, the place and significance of gravestones in Rize, which have been contained to have different samples and have been the continuation of Anatolia gravestone tradition has been tried to be determined within the tradition of Turkish-Islamic gravestone.

Keywords: Rize, grave, gravestone, epitaph, ornamentation.

Giriş

Doğu Karadeniz kıyı şeridinde yer alan Rize, batıda Trabzon/Of, güneyde Erzurum/İspir, doğuda Artvin/Yusufeli ile Arhavi ilçeleri ve kuzeyde Karadeniz ile çevrili olup, göller hariç yüzölçümü 3920 km²’dir (Rize İl Yıllığı 1998: 10). Türkiye topraklarının %5’ini kaplamaktadır (Rize İş Dünyası 1999: 165).

Rize’nin tarih öncesi hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Yöreye hâkim olan orman dokusu ve yeryüzü şekilleri nedeniyle, Rize’nin tarih çağları ile ilgili bilgilere ışık tutacak arkeolojik bulgular da bugüne kadar ortaya çıkarılamamıştır. Rize’nin tarihi, ancak komşu illerin ve bölgelerin tarihleri ile bağlantılı olarak ele alınabilmıştır (Saklı 2006: 4). Milattan sonraki yıllarda Roma, Sasani ve Bizans egemenliklerine girmiş, 1071 Malazgirt Savaşı’ndan sonra Türklerin eline geçmiş ve zamanla tamamen Osmanlı topraklarına katılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra da bağımsız bir il olmuştur.¹

1 Rize’nin tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. TAYMAS, Abdullah (1950), *Yeşil Rize ve İli*, Ankara.; GOLOĞLU, Mahmut (1973) *Anadolu’nun Milli Devleti Pontus*, Ankara.; BİLGİN, Mehmet (1997), “Rize’nin Tarihine Bir Bakış”, Rize, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.; TOPALOĞLU Celal (2007), *Rize’nin Kurtuluşu 1916-1918*, Rize, Çınar Eğitim Derneği Yayınları.; AK, Orhan Naci (2011) *Rize Tarihi*, Rize, Rize Halk Eğitim Merkez Müdürlüğü Yayınları-8.

Şehir merkezinde ve ilçelerinde Türk-İslam kültürünü ve mimarisini yansıtan kale, cami, çeşme, köprü, geleneksel konut ve mezar taşı gibi pek çok tarihî eserle karşılaşmak mümkündür.² Bu eserler arasında bildirimizin de konusunu oluşturan mezar taşları çok önemli bir yere sahiptir.

Mezarlar ve mezar taşları, toplumların dinini, tarihini, kültürünü, sanatını yansıtan ve yaşanmışlığın kanıtı olan somut belgelerdir. Mezar ve mezar taşı yapma geleneği tarih öncesi devirlere kadar uzanan bir seyir izlemektedir. İslamiyet'ten önce Türkler, ölümden sonra yaşama inandıkları için ölülerine önem vermiş, onlar için mezar açmış veya mezarları üzerine taş dikmişlerdir. İslamiyet'te en iyi mezarın çabuk kaybolan mezar olduğu düşüncesi kabul görse de mezar yerinin oldukça sade bir tahta veya taş parçası ile belirlenmesi zamanla benimsenmiş bir gelenek olmuştur. Böylece Türk-İslam mezar yapıları ve mezar taşları özellikle Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı döneminde gelişerek geniş uygulama alanları bulmuş, yapıldıkları dönemlerin sanat anlayışlarını üzerlerinde yansıtarak önemli birer sanat eseri haline gelmişlerdir.³

Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanan geleneksel mezar taşı yapma geleneği Anadolu'nun her ilinde olduğu gibi Rize'de de yaşatılmıştır. 2009-2015 yılları arasında yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde Rize il merkezi, ilçeleri ve köylerindeki mezarlık ve hazirelerde bulunan Osmanlı Dönemine ait çok sayıda mezar taşı tespit edilmiş ve bu taşlar belgelenmiştir.⁴ Rize mezar taşları, mezar tipi, mezar taşı formu, malzeme, kitabe, başlık türü, işleniş tekniği ve süsleme açısından oldukça zengin örnekler sunmaktadır. Bu çalışmada, Rize mezar taşları ile ilgili genel bir değerlendirme yapmak ve Rize'deki bu zenginliği göstermek adına çalışma alanının değişik yerlerinden (Rize il merkezi, Ardeşen, Çamlıhemşin, Çayeli, Der pazarı, Fındıklı, Güneysu, Hemşin, İkizdere, İyidere, Kalkandere ve Pazar) toplam 20 adet mezar örneği seçilmiştir. Bunlardan 11'i erkek 9'u kadın mezarıdır. Bu mezarlara ait 20'si baş taşı ve 10'u ayak taşı olmak üzere toplamda 30 mezar taşı değerlendirilmiştir. Seçilen örneklerde olabildiğince farklı özellikler sergileyen taşlar tercih edilmeye çalışılmıştır. Bu mezar taşları tüm yönleriyle ele alınarak ve kronolojik sıra takip edilerek tek tek tanıtılmıştır.

2 Ayrıntılı bilgi için bk. KARPUZ, Haşim (1992) *Rize*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 18-74.; *Cumhuriyetin 75. Yılında Rize İl Yılığ*, (1998) Ankara, Başbakanlık Basımevi, s. 32- 62.

3 Mezar ve mezar taşı geleneğinin tarihsel gelişimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. SARAÇOĞLU, Necibe (1950), *Türk Mezar Taşlarına Dair Araştırma*, İstanbul, İstanbul Matbaacılık.; HASEKİ, Metin (1976), *Plastik Açından Türk Mezar Taşları*, İstanbul.; KARAMAĞARALI, Beyhan (1992), *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.; BAŞKAN, Seyfi (1996) *Karamanoğulları Dönemi Konya Mezar Taşları*, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.; LAQUEUR, Hans Peter (1997), *Hüve'l-Bâki, İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Çev. : Selahattin DİLİDÜZGÜN, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 46.; ÇORUHLU, Yaşar (1998), *Erken Devir Türk Sanatının ABC'si*, İstanbul, Kabalıcı Yayınevi.; KARAMÜRSEL, Alım (2002), "Türklerde Mezar Geleneği", *Türkler Ansiklopedisi*, C. III, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, s.76-79; BELLİ, Oktay (2002), "Türklerde Taş Heykel ve Balballar" *Türkler Ansiklopedisi*, C. III, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, s. 910-914.

4 Bk. HANOĞLU, Canan (2015), *Batılılaşma Dönemi Rize Mezar Taşları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Mezar No.** : 1
Fotoğraf No. : 1
Çizim No. : 1
Bulunduğu Yer : Pazar İlçesi, Uğrak Köyü (Çinkit) Cami Haziresi
Tarihi : H. 1111/ M. 1699-1700
Kimliği : Mahmud Beşe (Hasan Beşe oğlu)
Kitabesi : Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan ve on altı satırdan oluşan kitabesi, sülüs hatla düz bir şekilde yazılmış ve kitabenin satırları kartuş içerisine alınmamıştır.

Hazret-i Bâri-i teâlâ	حضرت باری تعالی
Bu mevtâya kıla	بو موتایه قله
Rahmet	رحمت
Yarın rûz-i	یارین روز
Cezâda şefâ-	جزاده شفا
at ide Ahmed	عت ایده احمد
Hüda-yı Rabb-i	خدایی ربی
Lâ yezâl yerini	لا یزال یرینی
Eyleye cennet	ایلیه جنت
Bu mevtâya dua	بو موتایه دعا
İçün ideriz minnet	ایجون ایدرز منت
Hasan Beşe	حسن بشه
Oğlu Mahmud	او غلو محمود
Beşe	بشه
Râhuna Fâtiha	روحنه فاتحه
Sene 1111	سنه ۱۱۱۱

Boyutları : **Baş Taşı** : **Gövde:** 111x12x12 cm.

Boyun: 7x10x11 cm. **Çap:** 43 cm.

Başlık: 22x24x21 cm. **Çap:** 92-85 cm.

Mezar Ölçüleri: **Boy:** 205 **En:** 105

Yükseklik: 118 cm.

Baldaken Türbe: **Boy:** 270 **En:** 270

Yükseklik: 330 cm.

İşleniş Tekniği : Kabartma

Şahideli sandukalı mezar tipinde olan ve sadece baş şahidesinden oluşan bu örnekte prizmal gövdeli şahide, sonradan yapılan sanduka mezarın başucuna yerleştirilmiştir.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, başlıklı ve kare kesitli düşey dikdörtgen bir gövdeye sahiptir. Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde

yer alan on altı satırlık kitabesi kartuşlarla çevrelenmeden alt alta yazılmıştır. Şahidenin eni ile kalınlığı aynıdır.

Kalın ve silindirik bir boyun kısmı bulunan mezar taşı, çapraz kafes dilimli başlıklı, kısa taşkın sarıklı bir kavuk ile sonlandırılmıştır. Bu mezar taşı sonraki dönemlerde yapılan üstü açık sanduka mezar yapısının başucuna yerleştirilmiştir ve mezar yapısı baldaken türü bir türbe ile çevrelenmiştir.

Mezar No.	: 2
Fotoğraf No.	: 2
Çizim No.	: 2
Bulunduğu Yer	: Rize Merkez, İslampaşa Mah. İslampaşa (Kurşunlu) Cami Haziresi
Tarihi	: H. 1140/ M. 1727-28
Kimliği	: (Erkek baş şahidesi)
Kitabesi	: Baş şahidenin ön yüzeyinde yer alan ve yedi satırdan oluşan kitabesi, nesih hatla düz bir şekilde yazılmıştır ve kitabenin satırları kartuş içerisine alınmıştır.

Ziyaretden murâd	زیارتدن مراد
Olan duâdır	اولان دعادر
Bugün bana ise yarın	بوگون بکا ایسه یارین
Sanadır merhûm ve	سکادر مرحوم و
Mağfûr (...silik)	مغفور ...
(...silik)
Sene 1140	سنه ۱۱۴۰

Boyutları : **Baş Taşı: Gövde:** 75x24-23-10x11 cm.
Boyun: 13x11x8 cm. **Çap:** 48 cm.
Başlık: 22x32x18 cm. **Çap:** 100-82 cm.

İşleniş Tekniği : Kabartma

Şahideli toprak mezar tipinde olan ve sadece baş şahidesinden oluşan bu örnekte dikdörtgen prizmal gövdeli şahide, doğrudan toprağa yerleştirilmiştir.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, başlıklı ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Gövde yüzeyinde aşınmalar meydana gelmiştir, gövde kenarlarında ve başlıkta kırıklar mevcuttur. Taşın yüzeyi tahrip olduğundan kimlik okunamamıştır.

Baş şahidenin ön yüzeyinde yer alan yedi satırlık kitabesinin satırları düz dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir. Kitabenin tamamı basık kemer biçiminde sonlandırılmış bir niş içerisindedir. Bu nişin üst kısmı kitabe metninden bağımsız bir alan olarak değerlendirilmiştir. Rozet şeklinde işlenmiş stilize iri yarım çiçek motifi büyük ölçüde alana hâkim olmuştur.

Çiçeğin merkezi çok kollu yıldız motifî şeklindedir ve yüzeyden taşkın durumdadır. Bu çiçeğin çevresini yarım daire biçiminde ince bir silme çevrelemektedir. Köşe boşlukları küçük karelerle doldurulmuştur. Bunun hemen üstünde mukarnas yuvalarından oluşan yatay geniş bir bordür yer almaktadır. Daha yukarıda ise rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bir süsleme bulunmaktadır. Şahidenin kenarları mukarnaslı çerçeveye kadar devam eden, başlıklı birer burmalı sütünce ile yumuşatılmıştır.

Kalın ve silindirik bir boyun kısmı bulunan mezar taşı, Paşalı'nın bir türü olan çapraz kafes dilimli başlıklı, kısa taşkın sarıklı bir kavuk ile sonlandırılmıştır.

Mezar No.	: 3
Fotoğraf No.	: 3, 3a
Çizim No.	: 3
Bulunduğu Yer	: Pazar İlçesi, Kocaköprü Köyü (Hodri) Cami Haziresi
Tarihi	: H. 1208/ M. 1793-94
Kimliği	: Hacı İsmail Ağa (Serdengeçti ağalarından)
Kitabesi	: Baş şahidenin mezar dışına bakan yüzeyinde yer alan ve on bir satırdan oluşan kitabesi, celi sülüs hatla düz bir şekilde yazılmıştır ve kitabenin her satırı kartuş içerisine alınmıştır.

Hüve'l-Bâki	هو الباقي
Bekaya azm idüb dâr-ı fenâdan	بقاياه عزم ايديوب دار فنادن
Bu dünyayı koyub çün itdi rihlet	بو دنيايي قيوپ چون اتدی رحلت
Bu fahr-i kâinâtın hurmetiyçün	بو فخری کائناتک حرمتی چون
Günâhı afv oluna rûhuna rahmet	کناهی عفو اولنه روحنه رحمت
Merhûm ve mağfûr muhtâc-ı	مرحوم ومغفور محتاج
Îlâ rahmeti Rabbihi'l-gafûr	الی رحمة ربه الغفور
Serdengeçdi ağalarından	سردنکجدي اغالردن
el-Hâc İsmail Ağa'nın	الحاج اسماعيل اغانك
Rûhiyçün el-Fâtiha	روحی چون الفاتحه
Sene 1208	سنه ١٢٠٨

Boyutları : **Baş Taşı: Gövde:** 135x38-34-31x18 cm.

Boyun: 17x15x14 cm. **Çap:** 58 cm.

Başlık: 37x40x26 cm. **Çap:** 132-35cm.

Mezar Ölçüleri : **En:** 280 **Boy:** 510 **Yükseklik:** 110 cm.

İşleniş Tekniği : Kabartma

Şahideli, yüksek çerçeveli örme mezar tipinde olan ve sadece baş şahidesinden oluşan bu örnekte dikdörtgen prizmal gövdeli şahide, taş malzeme ile örülmüş çerçeveli mezar yapısının başucuna yerleştirilmiştir.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, başlıklı ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Gövdenin kenarlarında boydan boya derin kırıklar mevcuttur. Bu kırıklar kitabeye kadar dayanmasına rağmen yazılar okunabilmiştir.

Baş şahidenin mezar dışına bakan yüzeyinde yer alan on bir satırlık kitabesinin serlevha satırı boyun kısmına doğru daralan düzgün olmayan çokgen bir kartuşla çevrenlenmişken, tarihin yer aldığı son satır, yanlara doğru dış bükey taşıntıları olan ve ortası aşağıya doğru sivrilen bir kartuşla çevrenlenmiştir. Arada kalan diğer satırlar düz dikdörtgen kartuşlarla çevrenlenmiştir. Kalın, uzun ve silindirik bir boyun kısmı bulunan mezar taşı serdengeçti adı verilen, külah biçiminde başlıklı, çapraz eğimde dilimli bir sarıkla sonlandırılmıştır. Bu sarığın yukarıya doğru çıkıntı yapan külah şeklindeki üst bölümü düşey yivlerle hareketlendirilmiştir.

- Mezar No.** : 4
Fotoğraf No. : 4
Çizim No. : 4
Bulunduğu Yer : Çamlıhemşin İlçesi, Aşağı Şimşirli Köyü Konaklar Mah. Okumuşoğlu Aile Mezarlığı
Tarihi : H. 1211/ M. 1796-97
Kimliği : Hamide Kadın (Okumuşzâde Monla Ce... 'nin eşi)
Kitabesi : Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan ve dokuz satırdan oluşan kitabesi sülüs hatla düz bir şekilde yazılmıştır ve kitabenin her satırı kartuş içerisine alınmıştır.

Hüve'l-Bâki	هو الباقي
Çün ecel geldi ana olmaz aman	چون اجل كلدی اكا اولماز امان
Cürmünü afveyle yâ Rabbe'l-Mennân	جرمنى عفو ايله يارب المَنَّان
Mağfîret kıl olmasun hâli yaman	مغفرت قيل اولمسون حالى يمان
Mazhar-ı nûr-i şefaât kıl her za[man]	مظهري نورى شفاعت قيل هر ز[مان]
Okumuşzâde Monla Ce(...kırık)	اوقومش زاده منلا ج...
Ehli merhûme Hamide Kadın	اهلى مرحومه حميده قادين
Rûhiyçün Fâtîha	روحیچون فاتحه
Sene 1211	سنه ۱۱۲۱

- Boyutları** : **Baş Taşı: Gövde:** 75x20-9x11 cm.
Boyun: 17x10-5x10-7 cm. **Çap:** 30-43 cm.
Başlık: 3x15x10 cm. **Çap:** 50 cm.
İşleniş Tekniği : Kabartma, yüksek kabartma

Şahideli toprak mezar tipinde olan ve sadece baş şahidesinden oluşan bu örnekte dikdörtgen prizmal gövdeli şahide, doğrudan toprağa yerleştirilmiştir.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, başlıklı ve düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Gövdenin sol kenarında ve başlıkta tahribat izleri görülmektedir. Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan dokuz satırlık kitabesinin serlevha satırı kırık hatlı yarım yuvarlağa yakın bir kartuşla çevrelenmişken, tarih satırı eğrisel yay şeklindeki bir kartuşla çevrelenmiştir. Arada kalan diğer satırlar ise düz dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir. Serlevha satırını çevreleyen yuvarlak silmenin üstünde bir dizi soyut yaprak motifine yer verilmiştir. Gövdenin üst köşeleri de boş bırakılmamış ve buralara birer yapraklı lale motifi yerleştirilmiştir.

Kalın, uzun ve silindirik bir boyun kısmı bulunan mezar taşı hotoz adı verilen, boynundan itibaren yay biçiminde genişleyen, tepe kısmı düz bir başlıkla sonlandırılmıştır. Boyun kısmında kolye ve gerdanlık gibi kadını simgeleyen takılara ve yukarı doğru yükselen yaprak motiflerine yer verilmiştir. Başlığın alt kısmını bitkisel süslemeler hareketlendirmektedir. Burada çeşitli yaprak motifleri ve merkezde kabarık bir gül motifi bulunmaktadır.

- Mezar No.** : 5
Fotoğraf No. : 5
Çizim No. : 5
Bulunduğu Yer : Çayeli İlçesi, Limanköy Mahallesi Hidayet Kur'an Kursu Yanı
Tarihi : H. 1235/ M. 1819-20
Kimliği : Seyyid Mustafa (Hacı Mehemed Efendi'nin oğlu)
Kitabesi : Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan ve altı satırdan oluşan kitabesi, sülüs hatla düz bir şekilde yazılmıştır ve kitabenin her satırı kartuş içerisine alınmıştır.

el-Bâki	الباقى
Gonca gülüm gitti cennet bağına	غنكجه كلوم كئدى جنت باغنه
Firakı kaldı pederi canına	فراقى قالدی پدرى جاننه
el-Hâc Mehemed Efendi'nin oğlu	الحاج محمد افنديك اوغلى
Merhûm Seyyid Mustafa rûhuna	مرحوم سيد مصطفى روحنه
Fâtiha sene 1235	فاتحه سنه ١٢٣٥

- Boyutları** : **Baş Taşı: Gövde:** 45x21-11x11 cm.
Boyun: 8x10x8 cm. **Çap:** 36 cm.
Başlık: 13x20x16 cm. **Çap:** 72- 60 cm.
İşleniş Tekniği : Kabartma

Şahideli toprak mezar tipinde olan ve sadece baş şahidesinden oluşan bu örnekte dikdörtgen prizmal gövdeli şahide, doğrudan toprağa yerleştirilmiştir.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, başlıklı ve düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan altı satırlık kitabesinin serlevha satırı, boyun kısmına doğru daralan çokgen bir kartuşla çevrelenmişken, Fatıha isteği ve tarihin birlikte yer aldığı son satır, ortası aşağıya doğru sivriltilmiş ve dalgalı biçimde sonlandırılmış bir kartuşla çevrelenmiştir. Arada kalan diğer satırlar düz dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir.

Kalın ve silindirik bir boyun kısmı bulunan mezar taşı, Kâtibinin bir türü olan ve “düzkaş” olarak adlandırılan baklava dilimli başlıklı kısa sarıklı bir kavukla sonlandırılmıştır. Sarığın hemen üstünde bir tüy yer almaktadır.

- Mezar No.** : 6
Fotoğraf No. : 6, 6a
Çizim No. : 6, 6a
Bulunduğu Yer : Rize Merkez Çaykent Beldesi (Salarha) Müderrisler Cami Haziresi
Tarihi : H. 1235/ M. 1819-20
Kimliği : Zeyneb Hanım (Godravoğlu Hacı Osman'ın kızı, Meçelikzâde Molla Hüseyin'in eşi)
Kitabesi : Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan ve dokuz satırdan oluşan kitabesi, sülüs hatla düz bir şekilde yazılmış kitabenin her satırı kartuş içerisine alınmıştır.

Hüve'l-Bâki	هوالباقی
Hamlini vaz' eyler iken eyledi terk-i fenâ	حملنی وضع ایلر ایکن ایلدی ترک فنا
Ol Habîbin hürmetine mağfiret kıl yâ Rabbenâ	اول حبیبک حرمتنه مغفورت قیل یارینا
Kalub ma'sumu eyledi azm-i beka	قلوب معصومی ایلدی عزم بقا
Doymayub gençliğine çünkü bu nevcivân	دویمویوب کنجکنه چونکی بو نوجوان
Godravoğlu Hacı Osman nev kerîmesi	غودراواوغلی حاجی عثمان نوکریمه سی
Meçelikzâde Molla Hüseyin'in ehli	مچلیک زاده ملا حسینک اهلی
Merhûme Zeyneb Hanım rûhuna Fâtiha	مرحومه زینب خانم روحنه فاتحه
Sene 1235	سنه ۱۲۳۵

Boyutları : **Baş Taşı: Gövde:** 88x36-28x10cm.

Alınlık: 22x5-15-25-36x10 cm.

Ayak Taşı: Gövde: 85x31-25x8 cm.

İşleniş Tekniği : Kabartma

Şahideli toprak mezar tipinde olan, baş ve ayak şahidesinden oluşan bu örnekte dikdörtgen prizmal gövdeli şahideler, doğrudan toprağa yerleştirilmiştir.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, sivri kemer şeklinde sonlandırılmış, alınlıklı ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan dokuz satırlık kitabesi, dalgalı kemer biçiminde sonlandırılmış bir silme ile çevrelenmiştir. Kitabenin ilk iki satırının kartuşu bu silmenin formuna göre şekil alırken, aşağıya doğru devam eden satırlar düz dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir. Kimlik, Fatıha isteği ve tarihin birlikte yer aldığı son iki satırın kartuşu daha geniş tutulmuş ve çerçevesi orta noktada aşağıya doğru dalgalı biçimde taşıntılı olarak sonlandırılmıştır.

Kitabe metninin üst kısmı bitkisel motiflerle hareketlendirilen bir alınlık görünümündedir. Kitabe ve alınlık arasında kalan köşe boşluklarına ince bir işçilikle oyulmuş zarif lale motifleri yerleştirilmiştir. Bu kısımdan düz bir silme ile alınlık kısmına geçilmektedir. Alınlığın ortasına yüzeyi yivli bir kâse içinde yer alan meyveler yerleştirilmiştir. Kâsenin her iki kenarında yapraklı dal motifleri yer almaktadır. Bu motiflerin üzerindeki istiridye kabuğu motifleri sivri kemer formundaki alınlığın tepesini simetrik olarak çevrelemektedir.

Ayak Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, ters v biçiminde sonlandırılmış ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Şahide üzerinde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Mezar No. : 7

Fotoğraf No. : 7

Çizim No. : 7

Bulunduğu Yer : Çayeli İlçesi, Limanköy Mahallesi Hidayet Kur'an Kursu Yanı

Tarihi : H. 1253/ M. 1837-38

Kimliği : Fatma Kadın (Hacı Yahya'nın eşi)

Kitabesi : Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan ve yedi satırdan oluşan kitabesi, sülüs hatla düz bir şekilde yazılmıştır ve kitabenin her satırı kartuş içerisine alınmıştır.

Hüve'l-Bâki	هو الباقي
Bugün vadem tamam oldu erişdi emr-i Rabbânî	بكون وعدم تمام اولدى ارشدى امر ربانى
Ki teslim iyledim kuşca verilen canı	كه تسليم ايلدم قوشجه ويريلن جاني
Ecel dâmına düşdüm halâsına yokdur çare	اجل دامنه دوشدم خلاصينه يوقدر چاره
el-Hâc Yahya'nın ehli merhûme	الحاج يحيى نك اهلى مرحومه
Fatma Kadın'ın rûhiyçün Fâtîha	فاطمه قادينك روحيجون فاتحه
Sene 1253	سنه ۳۵۲۱

Boyutları : **Baş Taşı**: **Gövde**: 95x38-32x8 cm.

İşleniş Tekniği : Kabartma

Şahideli toprak mezar tipinde olan ve sadece baş şahidesinden oluşan bu örnekte dikdörtgen prizmal gövdeli şahide, doğrudan toprağa yerleştirilmiştir.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, ters v biçiminde sonlandırılmış ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Gövdenin sağ alt kenarında küçük bir kırık vardır.

Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan yedi satırlık kitabesinin serlevha satırı eğrisel biçimde sonlandırılmış bir kartuşla çevrelenmişken, devam eden diğer satırlar düz dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir yalnız kimlik, Fatiha isteği ve tarihin birlikte yer aldığı son iki satırın çerçevesi orta alanda, aşağıya doğru ortası sivriltilmiş yay biçiminde sonlandırılmıştır. Şahide üzerinde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Mezar No. : 8

Fotoğraf No. : 8, 8a

Çizim No. : 8, 8a

Bulunduğu Yer : Derepazarı İlçesi, Sandıktaş Köyü Cami Haziresi

Tarihi : H. 1261/ M. 1845

Kimliği : Ayişe Hanım (Memiş Ağa kızı)

Kitabesi : Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan ve on bir satırdan oluşan kitabesi, sülüs hatla sağdan sola doğru yükselerek eğimli bir şekilde yazılmıştır ve kitabenin her satırı kartuş içerisine alınmıştır.

Hüve'l-Bâki	هو الباقي
Ah kim bu âlem içre bende şa-	اه كيم بو عالم ايجهه بنده شا
dân olmadım çaresiz derde	دان اولدمم چاره سز درده
Düşdüm def'e imkân bulmadım	دوشدم دفعه امكان بولدمم
Geçdi ömrüm görmedim sıhhat	كجدى عمرم كورمدم صحت
Yüzün bir misafir gibi geldim	يوزين بر مسافر كبي كدم
Ben de mihmân oldum gençliğe	بنده مهمان اولدم كنتلجه

Doymadı? derdine derman	طويمدی دردینه درمان
Bulmadı Memiş Ağa kerîmesi	بولمدی ممیش اغا کریمه سی
Ayişe Hanım'ın rûhuna	عیشه خانم روحنه
el-Fâtîha sene 1261	الفاتحه سنه ۱۲۶۱

Boyutları : **Baş Taşı: Gövde:** 110x31-23x7 cm.

Tepelik: 22x5-14-28-32x7 cm.

Ayak Taşı: Gövde: 85x27-21x7 cm.

İşleniş Tekniği : Kabartma

Şahideli toprak mezar tipinde olan, baş ve ayak şahidesinden oluşan bu örnekte dikdörtgen prizmal gövdeli şahideler, doğrudan toprağa yerleştirilmiştir.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, bitkisel bir tepeliğe ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Baş şahidenin ön yüzeyinde yer alan on bir satırlık kitabesinin serlevha satırı yukarıdan dalgalı hatlarla tamamlanan bir kartuşla çevrelenmişken, tarihin yer aldığı son satırın kartuşu orta noktada ucu aşağıya doğru sivrilmiş geniş yay biçimindedir. Arada kalan diğer satırlar ise sağdan sola yükselen eğimli dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir. Gövde dalgalı kemer biçiminde sonlandırılmış bir silme ile çevrelenerek tepelik kısmından ayrılmaktadır. Tepelik kısmı, alttan başlayıp yukarıya doğru taşkın bir şekilde açılan stilize yaprak motiflerinden oluşmaktadır. Yukarıya, sağa, sola ve aşağıya doğru kıvrım yapan yaprak motifleri, simetrik bir şekilde gövde üst kenarlarına kadar sarkmaktadır.

Ayak Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, sivri kemer şeklinde sonlandırılmış ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Şahidenin mezara bakan yüzeyinde, bir noktadan çıkan ve yüzeye simetrik olarak dağılan bir hurma ağacı motifi yer almaktadır. Hurma dalı, yaprağı ve meyvelerinden oluşan bu bitkisel süsleme, aşağıda yuvarlak ve yukarıda sivri kemer şeklinde sonlandırılmış silmelerin sınırladığı bir alan içerisinde gövde boyunca yükselmektedir. Gövdenin alt kısmında aşağıya doğru sarkan hurma salkımlarına yer verilmiştir.

Mezar No. : 9

Fotoğraf No. : 9

Çizim No. : 9

Bulunduğu Yer : Ardeşen İlçesi, Işıklı Cami Haziresi

Tarihi : H. 1275/ M. 1858-59

Kimliği : Efendizâde Hacı İbrahim Hilmi Efendi

Kitabesi : Baş şahidenin ön yüzeyinde yer alan dokuz satırlık kitabesi, tâlik hatla sağdan sola doğru yükselerek

eğimli bir şekilde yazılmıştır ve kitabenin her satırı kartuş içerisine alınmıştır.

Hüve'l-Bâki	هو الباقي
İtdi rihlet gark-ı rahmet oldu bir dünya eri	ابتدى رخت غرق رحمت اولدى بر دنيا ارى
Doldu envâr-ı imanıyla o sadr-ı enverî	دولدى انوار ايمانيله او صدر انورى
Terk edüb dar-ı fenayı ırci'î kavlin görüb	ترك ايدوب دار فنايى ارجعى قولك كوروب
Ravza-ı cennet ola onun rûh ve makberi	روضه جنت اوله آنك روح و مقبرى
Kibâr-i müderrisînden ve meşâhir-i ulemâdan	كبار مدرسین دن و مشاهیر علمان
Olub Efendizâde el-Hâc İbrahim	اولوب افندى زاده الحاج ابراهيم
Hilmi Efendi ruhiyçün el-Fâtiha	حلمى افنديك روحیچون الفاتحه
Sene 1275	سنه ۵۷۲۱

Boyutları : **Baş Taşı**: Gövde: 87x33-31-15x9 cm.

Boyun: 6x15x7 cm. **Çap**: 43 cm.

Başlık: 14x27x14 cm. **Çap**: 82-60 cm.

İşleniş Tekniği : Kabartma

Şahideli toprak mezar tipinde olan ve sadece baş şahidesinden oluşan bu örnekte dikdörtgen prizmal gövdeli şahide, doğrudan toprağa yerleştirilmiştir.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, başlıklı ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Baş şahidenin ön yüzeyinde yer alan dokuz satırlık kitabesi, yukarıdan ve aşağıdan yarım yuvarlak biçiminde sonlandırılmış dal ve yaprak motifleri ile süslü bir bordür kuşağı ile çevrelenmiştir. Kitabenin serlevha ve tarih satırlarının kartuşu bordürün formuna göre şekil alırken, arada kalan diğer satırlar sağdan sola doğru yükselen eğimli dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir. Gövdenin üst köşelerine, simetrik olarak ikişer yapraklı küçük birer çiçek motifi işlenmiştir.

Kalın, kısa ve silindirik bir boyun kısmı bulunan mezar taşı kısa başlıklı, yatay dilimli, çapraz şeritli oval bir sarkla sonlandırılmıştır.

Mezar No. : 10

Fotoğraf No. : 10, 10a

Çizim No. : 10, 10a

Bulunduğu Yer : İkizdere İlçesi, Başköy Köyü (Cimil) Cami Haziresi

Tarihi : H. 1285/ M. 1868-69

- Kimliği** : Şeyh Hafız Ömer Efendi (Hacı Hüseyin Ağa'nın oğlu)
- Kitabesi** : Baş şahidenin ön yüzeyinde yer alan ve dokuz satırdan oluşan kitabesi, sülüs hatla düz bir şekilde yazılmıştır ve kitabenin her satırı kartuş içerisine alınmıştır.

Hüve'l-Bâki	هو الباقي
Ecel-i mev'ûdesiyle irtihâl-i	اجل موعوده سبيله ارتحال
Dâr-ı beka iden şâh-ı Nakşibendî Muhammed	دار بقا ايدن شاه نقشبندي محمد
Bahaeddin'den Rize kazası Meşayih-i	بهاالدين ريزه قضاى مشايخ
Zevi'l-ihirâmından Sofuzâde	ذوى الاحترام من صوفى زاده
Kutbu'l-murâbitîn Şeyh Hafız	قطب المرابطين شيخ حافظ
Ömer Efendi ibn-i Hacı Hüseyin	عمر افندى ابن حاجى حسين
Ağa'nın rûhlarıyçün el-Fâtiha	اغانك روحلري چون الفاتحه
Sene 1285	سنه ٥٨٢١

- Boyutları** : **Baş Taşı:** Gövde: 78x29x7 cm.
Boyun: 7x11x8 cm. **Çap:** 38 cm.
Başlık: 15x24x15 cm. **Çap:** 78-60 cm.
Ayak Taşı: Gövde: 100x31-25x8 cm.

İşleniş Tekniği : Kabartma

Şahideli toprak mezar tipinde olan, baş ve ayak şahidesinden oluşan bu örnekte dikdörtgen prizmal gövdeli şahideler, doğrudan toprağa yerleştirilmiştir. Ayak şahide, baş şahidenin karşısında değil yanında yer almaktadır.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, başlıklı ve düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Baş şahidenin ön yüzeyinde yer alan dokuz satırlık kitabesinin serlevha satırı, boyun kısmına doğru daralan çokgen bir kartuşla çevrelenmişken, tarihin yer aldığı son satır, oval bir kartuşla çevrelenmiştir. Arada kalan diğer satırlar düz dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir.

Kalın ve silindirik bir boyun kısmı bulunan mezar taşı, dilimli yuvarlak başlıklı, çapraz eğimde dilimli bir sarıkla sonlandırılmıştır. Bu sarığın yukarıya doğru taşıntı yapan yuvarlak başlığı düşey çizgilerle bölümlere ayrılmış olup bu başlık bir tarikat başlığıdır.

Ayak Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, sivri kemer şeklinde sonlandırılmış, alınlıklı ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Şahidenin ön yüzeyine stilize edilmiş bir selvi ağacı motifi işlenmiştir. Bu ağacın dallarından aşağıya doğru ters lale motifleri sarkmaktadır. Toplam dört adet olan ters lale motifleri yüzeye asimetrik bir

şekilde yerleştirilmiştir. Selvi ağacının tepe kısmı sol tarafa doğru eğilmiştir. Gövdenin alt kısmından başlayan bu bitkisel süsleme, gövde üzerinde belirli bir yere kadar yükselmektedir. Bu süslemenin tamamı yuvarlak kemer biçiminde sonlandırılmış bir silme ile sınırlandırılmıştır. Bu silmenin üst kısmı yüzeydeki süslemeden bağımsız bir alan olarak değerlendirilmiştir. Bitkisel motiflerle hareketlendirilen bu alan alınlık görünümündedir. Alınlık, her iki tarafa simetrik olarak dağılan ve uçları spiral şeklinde kıvrılan stilize yaprak motifleri ile hareketlendirilmiştir. Alınlığın kenarlarında küçük kırıklar mevcuttur.

- Mezar No.** : 11
Fotoğraf No. : 11
Çizim No. : 11
Bulunduğu Yer : Fındıklı İlçesi, Cafer Ağa Mahallesi Cafer Ağa Cami Haziresi
Tarihi : H. Muharrem 1291/ M. Şubat/Mart 1874
Kimliği : Ayşe Hanım (Saatcizâde Osman Efendi'nin kızı)
Kitabesi : Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan ve sekiz satırdan oluşan kitabesi, tâlik hatla sağdan sola doğru yükselerek eğimli bir şekilde yazılmış ve kitabenin her satırı kartuş içerisine alınmıştır.

Ah minel-mevt	أه من الموت
Bir gonca gül idim açılmadan soldum	بر غنجه كل ايدم أچلمدن صولدم
Terk edüb dünyayı cennet-i a'lâyı buldum	ترك ايدوب دنيايى جنت اعلايى بولدم
Kevser ırmağından bilmiş ol yundum	كوثر ايرماغندن بيلمش اول بوندم
Dünya sizin olsun ben Mevlâ'mı buldum	دنیا سزك اولسون بن مولامى بولدم
Saatcizâde Osman Efendi'nin kerîmesi	ساعتجى زاده عثمان افندينىك كريمه سى
Ayşe Hanım'ın rûhuna el-Fâtîha	عائشه خانمك روحنه الفاتحه
Fî Muharrem sene 1291	فى محرم سنه ١٢٩١

- Boyutları** : **Baş Taşı: Gövde:** 60x25-22-15x8 cm.
Tepelik: 24x5-16-25-16-24x8 cm.

- İşleniş Tekniği** : Kabartma

Şahideli toprak mezar tipinde olan ve sadece baş şahidesinden oluşan bu örnekte dikdörtgen prizmal gövdeli şahide, doğrudan toprağa yerleştirilmiştir.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, güneş motifi şeklinde bir tepeliğe ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Gövdenin alt bölümünde kenarlarda küçük kırıklar mevcuttur.

Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan sekiz satırlık kitabesinin serlevha satırı oval bir kartuşla ile çevrelenmişken, aşağıya doğru devam eden

diğer satırlar sağdan sola doğru yükselen eğimli dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir. Kimlik, Fatıha isteği ve tarihin birlikte yer aldığı son satırların kartuş çerçevesi orta noktada aşağıya doğru taşıntılı olarak sonlandırılmıştır.

Kitabe metninin tamamı yuvarlak kemer biçiminde sonlandırılmış bir silme ile çevrelenerek tepelik kısmından ayrılmaktadır. Bir güneş motifini hatırlatır tarzdaki tepelik, tam merkezinde beş yapraklı, irice bir çiçek motifi ve onun etrafında şekillenen ışın halelerinden oluşmaktadır. Gövdenin üst kenarlarına simetrik olarak dört yapraklı birer çiçek motifi yerleştirilmiştir. Çiçek motiflerinden itibaren, yukarıya doğru yükselen akantus yaprağı motifleri tepeliğin kenarları ile birleştirilmiştir.

Mezar No.	: 12
Fotoğraf No.	: 12, 12a, 12b
Çizim No.	: 12, 12a
Bulunduğu Yer	: Hemşin İlçesi, Yaltkaya Köyü (Gomno) Ali Çelebi Cami Haziresi
Tarihi	: H. 1294/ M. 1877-78
Kimliği	: Arslanoğlu Ahmed Efendi
Kitabesi	: Baş şahidenin mezar dışına bakan yüzeyinde yer alan ve yedi satırdan oluşan kitabesi, tâlik hatla sağdan sola doğru yükselerek eğimli bir şekilde yazılmıştır ve kitabenin her satırı kartuş içerisine alınmıştır.

Hüve'l-Bâki	هو الباقي
Merhûm ve mağfûr	مرحوم ومغفور
Arslanoğlu	أرسلان اوغلى
Ahmed Efendi'nin	احمد افنديك
Rûhuna rızâen lillâh	روحنه رضاء لله
el-Fâtıha	الفاتحه
Sene 1294	سنه ١٢٩٤

Boyutları	: Baş Taşı: Gövde: 95x35-33x10 cm. Boyun: 7x12x9 cm. Çap: 42 cm. Başlık: 14x20x15 cm. Çap: 70-40 cm. Ayak Taşı: Gövde: 90x30-28x8 cm.
------------------	--

İşleniş Tekniği : Kabartma

Şahideli toprak mezar tipinde olan, baş ve ayak şahidesinden oluşan bu örnekte dikdörtgen prizmal gövdeli şahideler, doğrudan toprağa yerleştirilmiştir.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, başlıklı ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Baş şahidenin mezar dışına bakan yüzeyinde yer alan ve yedi satırlık kitabesinin

serlevha satırı oval bir kartuşla çevrenmişken, tarihin yer aldığı son satır ortası aşağıya doğru sivrilen yay biçimindeki bir kartuşla çevrenmiştir. Arada kalan diğer satırlar sağdan sola doğru yükselen eğimli dikdörtgen kartuşlarla çevrenmiştir.

Kalın ve silindirik bir boyun kısmı bulunan mezar taşı kısa başlıklı, çapraz eğimde dilimli oval bir sarıkla sonlandırılmıştır.

Ayak Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, sivri kemer şeklinde sonlandırılmış ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Şahidenin mezara bakan yüzeyine alt tarafta bir kurdele ile fiyonk atılarak birleştirilmiş gövde boyunca yükselen çiçekli dal motifi işlenmiştir. Kurdeleden itibaren gövde yüzeyini saran dal, yaprak ve çiçek motiflerinden oluşan bu bitkisel süsleme, aşağıda yarım yuvarlak, yukarıda sivri kemer şeklinde sonlandırılmış bir alan içerisinde yer almaktadır. Yüzeye simetrik olarak dağılan ince kıvrık dalların her birinin ucunda yaprak veya çiçek motifleri işlenmiştir.

- Mezar No.** : 13
Fotoğraf No. : 13, 13a
Çizim No. : 13, 13a
Bulunduğu Yer : İkizdere İlçesi, Tozköy Köyü Aylaz Mahallesi Mezarlığı
Tarihi : H. 1305/ M. 1887-88
Kimliği : Hacile Hanım
Kitabesi : Baş şahidenin ön yüzeyinde yer alan ve yedi satırdan oluşan kitabesi, tâlik hatla sağdan sola doğru yükselerek eğimli bir şekilde yazılmıştır ve kitabenin satırları kartuş içerisine alınmıştır.

Ah mine'l-mevt	آه من الموت
Vah kim cihandan gitti böyle bir hulk-ı hâlim	وآه کیم جهانندن گتدی بویله بر خلق حلیم
Afv ide cürmünü ol Rabb-i kerîm	عفو ایده جرمنی اول رب کریم
Canferoğlu zevcesi	جانفر اوغلی زوجه سی
Hacile Hanım'ın rûhiyçün	حجله خانمک روچیچون
El-Fâtîha	الفاتحه
Sene 1305	سنه ۱۳۰۵

- Boyutları** : **Baş Taşı: Gövde:** 80x32-25x8 cm.
Tepelik: 24x5-14-24-9-32x9 cm.
Ayak Taşı: Gövde: 90x25-20x6 cm.

- İşleniş Tekniği** : Kabartma

Şahideli toprak mezar tipinde olan, baş ve ayak şahidesinden bu örnekte dikdörtgen prizmal gövdeli şahideler, doğrudan toprağa yerleştirilmiştir.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, bitkisel bir tepeliğe ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan yedi satırlık kitabesinin serlevha satırı oval bir kartuşla ile çevrelenmişken, Fatiha isteği ve tarihin birlikte yer aldığı son satır oldukça geniş tutulmuş yarım yuvarlak bir kartuşla çevrelenmiştir. Arada kalan diğer satırlar ise sağdan sola doğru yükselen eğimli dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir.

Kitabe metninin tamamı dalgalı kemer biçiminde sonlandırılmış bir silme ile çevrelenerek tepelik kısmından ayrılmaktadır. Bir çiçek demetini hatırlatır tarzdaki tepelik kısmı, gövde üst kenarlarından başlayarak boyun kısmında boğum yapan ve yukarıya doğru genişleyen damarlı yaprak motiflerinden ve merkezde bu yaprak motiflerinin üzerine yerleştirilmiş üç adet dört yapraklı çiçek motifinden oluşmaktadır. Tepelikte yer alan yapraklar gövde üst kenarlarına kadar sarkıtılmamıştır. Gövde üst kenarlarından kıvrılarak yükselen yaprakların üzerinde birer dört yapraklı çiçek motifine daha yer verilmiştir. Tepelik, oldukça zarif ve sade olan bu görüntüsüyle şahideyi taçlandırmıştır.

Ayak Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, sivri kemer şeklinde sonlandırılmış ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Şahidenin ön yüzeyine, sap kısımları bir kurdele ile fiyonk atılarak birleştirilmiş stilize bir çiçek dalı işlenmiştir. Kurdelenin uç kısımları uçuşur vaziyettedir. Kıvrık dal, yaprak ve çiçek motiflerinden oluşan bitkisel süsleme, aşağıda yuvarlak, yukarıda sivri kemer şeklinde sonlandırılmış silmelerin çevrelediği bir alan içerisinde s ve c kıvrımları yaparak yükselmekte ve gövde yüzeyini kaplamaktadır. Kompozisyondaki yaprak motifleri geniş, damarlı ve parçalı formdadır. Yapraklar kadar ön plana çıkarılmamış olan iki küçük çiçek motifi de gövde yüzeyinde kendilerini göstermektedir.

Mezar No. : 14

Fotoğraf No. : 14

Çizim No. : 14

Bulunduğu Yer : Kalkandere İlçesi, Çayırılı Köyü Çayırılı Kur'an Kursu Yanı

Tarihi : H. 1 Ramazan 1305/ M. 12 Mayıs 1888

Kimliği : Tobaloğlu Hasan (Mehmed oğlu)

Kitabesi : Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan ve sekiz satırdan oluşan kitabesi, tâlik hatla sağdan sola doğru yükselerek eğimli bir şekilde yazılmış ve kitabenin her satırı kartuş içerisine alınmıştır.

Hüve'l-Bâki	هو الباقي
Gel efendi nazar eyle şu mezarım taşına	کل افندم نظر ایله شو مزارم طاشنه
Âkil isen gafil olma aklını al başına	عاقل ایسک غافل اولمه عقلنی ال باشنه
Salnub gezerdim her dem neler geldi başıma	صالنوب کزردم هر دم نلر کلدی باشمه
Âkibet turâb oldum taş dikildi başıma	عاقبت تراب اولدم طاش دکلدی باشمه
Cimil Başköyden Tobaloğlu	جمیل باش کویدن تو بال اوغلی
Hasan bin Mehmed rûhiyçün Fâtîha	حسن بک محمد روحیچون فاتحه
Fî 1 N sene 1305	فی ۱ ن سنه ۵۰۳۱

Boyutları : **Baş Taşı: Gövde:** 87x25-23-14x6 cm.

Boyun: 6x10x6 cm. **Çap:** 32 cm.

Başlık: 11x20x11 cm. **Çap:** 62 cm.

İşleniş Tekniği : Kabartma

Şahideli toprak mezar tipinde olan ve sadece baş şahidesinden oluşan bu örnekte dikdörtgen prizmal gövdeli şahide, doğrudan toprağa yerleştirilmiştir.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, başlıklı ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir.

Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan sekiz satırlık kitabesinin serlevha satırı eğrisel hatlarla sonlandırılmış bir kartuşla çevrelenmişken, tarihin yer aldığı son satır ortası aşağıya doğru sivriltilmiş yay biçimdeki küçük bir kartuşla çevrelenmiştir. Arada kalan diğer satırlar ise sağdan sola doğru yükselen eğimli dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir. Kalın ve silindirik bir boyun kısmı bulunan mezar taşı kısa başlıklı, yatay dilimli, çapraz şeritli oval bir sarıkla sonlandırılmıştır.

Mezar No. : 15

Fotoğraf No. : 15, 15a

Çizim No. : 15, 15a

Bulunduğu Yer : İyidere İlçesi, Sarayköy Cami Haziresi

Tarihi : H. 10 Şaban 1308/ M. 21 Mart 1891

Kimliği : Hafisa Hanım (Küresoğlu Hacı Hasan Ağa'nın eşi)

Kitabesi : Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan ve yedi satırdan oluşan kitabesi, tâlik hatla sağdan sola doğru yükselerek eğimli bir şekilde yazılmıştır ve kitabenin her satırı kartuş içerisine alınmıştır.

Hüve'l-Bâki	هو الباقي
Fenadan bekaya eyledi rihlet	فنادن بقايه ایلدی رحلت
İde kabrini Hak ravza-i cennet	ایده حق قبرینی روضه جنت

Küresoğlu Hacı Hasan	کورس اوغلی حاجی حسن
Ağa'nın zevcesi Hafisa Hanım	اغانک زوجه سی حفیصه خانم
Rûhuna el-Fâtîha	روحنه الفاتحه
Fî 10 Ş sene1308	فی ۱۰ ش سنه ۸۰۳۱

Boyutları : **Baş Taşı: Gövde:** 95x23x8 cm.
Tepelik: 22x5-17-20-23x7 cm.
Ayak Taşı: Gövde: 6x26-23x11 cm.

İşleniş Tekniği : Kabartma

Şahideli toprak mezar tipinde olan, baş ve ayak şahidesinden oluşan bu örnekte dikdörtgen prizmal gövdeli şahideler, doğrudan toprağa yerleştirilmiştir.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, bitkisel tepelikli, başlıklı ve düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan yedi satırlık kitabesinin serlevha ve tarih satırları yarım yuvarlak birer kartuşla çevrelenmişken, arada kalan diğer satırlar sağdan sola doğru yükselen eğimli dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir. Serlevha satırını çevreleyen kartuşun üst bölümüne tepelikten sarkan bitkisel motifler dökülmektedir.

Kitabe metninden hemen sonra sadece yaprakların oluşturduğu çelenk görünümündeki tepelik kısmına geçilmektedir. Tepelikten gövde üst kenarlarına doğru yapraklar sarkmakta ve yapraklar yukarıya doğru yükselerek tepeliği çevrelemektedir. Gövde üst kenarlarından sarkan yapraklarla tepeliğin başladığı noktaya dört yapraklı bir çiçek motifi yerleştirilmiştir. Çiçeğin üst kısmından yukarıya doğru çok dilimli bir yaprak motifi uzanmaktadır. Bu yaprak tepeliği çevreleyen çelenk motifinden arada kalan boşluğu hareketlendirmektedir.

Değişik bir uygulama olarak tepeliğin üst bölümünde bir başlığa yer verilmiştir. Tepelik, hotozun bir türü olan ve tepe kısmında çapları giderek küçülen dilimlerin üst üste dizildiği hafif bombeli bir başlıkla sonlandırılmıştır.

Ayak Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, sivri kemer şeklinde sonlandırılmış ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Şahidenin mezara bakan yüzeyine çiçekli bir dal motifi işlenmiştir. Kıvrık dal, yaprak, çiçek ve lale motiflerinden oluşan bu bitkisel süsleme, şahidenin alt kısmından başlayarak gövde boyunca yükselmektedir. Yüze sarmal biçimde dağılan kıvrık dalların uçlarında yaprak motifleri, iki adet çiçek ve iki adet ters lale motifi yer almaktadır.

Mezar No. : 16
Fotoğraf No. : 16, 16a
Çizim No. : 16, 16a

- Bulunduğu Yer** : Derepazarı İlçesi, Sandıktaş Köyü Cami Haziresi
Tarihi : H. 1314/ M. 1896-97
Kimliğ : Osman Ağa (Hacı Selimzâde Halim Kaptan'ın oğlu)
Kitabesi : Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan ve dokuz satırdan oluşan kitabesi, tâlik hatla sağdan sola doğru yükselerek eğimli bir şekilde yazılmıştır ve kitabenin her satırı kartuş içerisine alınmıştır.

Ah mine'l-mevt	أه من الموت
Beni kıl mağfired ey Rabb-i Yezdân	بنی قیل مغفرت ای رب یزدان
Bi-Hakk-ı arş-ı a'zam nûr-ı Kur'ân	بحق عرش اعظم نور قرآن
Gelüb kabrim ziyaret iden ihvân	كلوب قبرم زیارت ایدن اخوان
İdeler rûhuma bir Fâtiha ihsan	ایده لر روحمه بر فاتحه احسان
Valideynim eylesünler bir zaman âh u figân	والدینم ایلسونلر بر زمان آه فغان
Hacı Selimzâde Halim Kapudan'ın	حاجی سلیم زاده حلیم قاپودانک
Mahdûmu Osman Ağa'nın rûhuna Fâtiha	محدومی عثمان اغانک روحنه فاتحه
Fî gurre sene 1314	فی غره سنه ۱۳۱۴

- Boyutları** : **Baş Taşı: Gövde:** 80x28-26x8 cm.
Boyun: 7x12x6 cm. **Çap:** 37 cm.
Başlık: 15x20x10 cm. **Çap:** 60 cm.
Ayak Taşı: Gövde: 90x25-21x7 cm.

İşleniş Tekniği : Kabartma

Şahideli toprak mezar tipinde olan, baş ve ayak şahidesinden oluşan bu örnekte, dikdörtgen prizmal gövdeli şahideler, doğrudan toprağa yerleştirilmiştir.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, başlıklı ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan dokuz satırlık kitabesinin serlevha satırı yukarıdan dalgalı hatlarla tamamlanan bir kartuşla çevrelenmişken, tarihin yer aldığı son satır yarım yuvarlağa yakın bir kartuş içerisindedir. Arada kalan diğer satırlar ise sağdan sola doğru yükselen eğimli dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir.

Kalın ve silindirik bir boyun kısmı bulunan mezar taşı Hamidiye kalıplı püsküllü bir fesle sonlandırılmıştır.

Ayak Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, sivri kemer biçiminde sonlandırılmış, yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Şahidenin mezara bakan yüzeyine çengele asılmış bir kandil

motifi işlenmiştir. Kandilin gövdesi yivlerle hareketlendirilmiştir. Askıya bağlanan kısımlar spiral şeklindedir.

Üst tarafta sivri kemer formunu her iki tarafta simetrik olarak saran ve aşağıya doğru sarkan dilimli dış sıraları ile gövdenin üst kısmına küçük bir hareket katılmıştır.

- Mezar No.** : 17
Fotoğraf No. : 17, 17a, 17b
Çizim No. : 17, 17a, 17b
Bulunduğu Yer : İyidere İlçesi, Yalıköy Mahallesi Sahil Cami Haziresi
Tarihi : R. 9 Şubat 1316/ M. 22 Şubat 1901
Kimliği : Kakavanzâde Abdülhalim Efendi
Kitabesi : Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan ve on yedi satırdan oluşan kitabesi, tâlik hatla sağdan sola doğru yükselerek eğimli bir şekilde yazılmıştır ve kitabenin her satırı kartuş içerisine alınmıştır.

Ah mine’l-mevt	آه من الموت
Ey müftehir-i sıhhat olan sebûksâr	ای مفتخر صحت اولان سبکسار
İbretle nazar eyle de geç reh-güzârımdan	عبرتله نظر ایله ده کچ رهگذرمدن
Mağrûr-ı hayât olma da yâd it beni bir gün	مغرور حیات اولمه ده یاد ایت بنی بر کون
Hâk oldu tenim kalmadı bir şey eserimden	خاک اولدی تتم قالمدی بر شی اثرمدن
Bir lahza nasîb olmuş ise ülfet-i dünya	بر لحظه نصیب اولمش ایسه الفت دنیا
Hûnâba olup çıkdı bütün dîdelerimden	خونابه اولوب چیقدی بتون دیده لرمدن
Salih amelim varsa odur rûhuma hemdem	صالح عملم وارسه اودر روحمه همدم
Bir faide his eyledim her hünerimden	بر فائده حس ایلدم هر هنرمدن
Ukbâya mülâkî olarak dehri unuttum	عقبایه ملاقی اوله رق دهری اونوتدم
Birdir bana her manzara şam ve seherimden	بردر بکا هر منظره شام و سحرمدن
Terk itmeyin siz beni ben itmiş isem de	ترك ایلمیک سز بنی بن ایتمش ایسمده
Bir Fâtiha ümid ederim her severden	بر فاتحه امید ایدرم هر سوردن
Rize eşrâf ve hânedân-ı kadîminden	ریزه اشراف و خاندان قدیمندن
Kakavanzâde merhûm Abdülhalim	ققوان زاده مرحوم عبدالحلیم
Efendi’nin rûhuna Fâtiha	افندیگ روحنه فاتحه
Fi 9 Şubat Sene 1316	فی ۹ شباط سنه ۱۱۳۱

Boyutları : **Baş Taşı: Gövde:** 116x33-30x11 cm.
Boyun: 7x11x8 cm. **Çap:** 38 cm.
Başlık: 15x20x11 cm. **Çap:** 62 cm.
Ayak Taşı: Gövde: 135x27x8 cm.
Sanduka: Uzun Kenar: 115x41x14 cm.
Kısa Kenar: 41x55x14 cm.
Alt Kaide: 180x100x70 cm.

İşleniş Tekniği : Kabartma

Şahideli, sanduka mezar formundaki bu örnek baş ve ayak şahidesi ve sandukaya ait iki uzun yan kanattan oluşmaktadır. Sanduka mezarın tamamı taş malzeme ile örülmüş, yerden oldukça yükseltilmiş bir kaide üzerine yerleştirilmiştir. Mezarın etrafı demir korkuluklarla çevrelenmiştir. Ancak korkuluklar yerinden sökülmüş ve bir kenara atılmış durumdadır.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, başlıklı ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Zemine kadar devam eden gövde aynı zamanda sandukanın kısa yan kanadını da oluşturmaktadır. Gövde boyun kısmına doğru birer kademe ile daraltılmıştır, fakat bu köşeler kırık durumdadır. Baş şahidenin mezar dışına bakan yüzeyinde yer alan on yedi satırlık kitabesinin serlevha ve tarih satırları yarım yuvarlak biçiminde sonlandırılmış birer kartuşla çevrelenmişken, arada kalan diğer satırlar sağdan sola doğru yükselen eğimli dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir. Serlevha yazının her iki tarafında, tarih yazısının ise sadece sol tarafında küçük birer kıvrık dal motifi yer almaktadır.

Kalın ve silindirik bir boyun kısmı bulunan mezar taşı, Hamidiye kalıplı püsküllü bir fesle sonlandırılmıştır.

Ayak Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, ters v biçiminde sonlandırılmış, düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Zemine kadar devam eden gövde aynı zamanda sandukanın kısa yan kanadını da oluşturmaktadır. Şahidenin mezar dışına bakan yüzeyinde, ayaklı bir vazodan çıkan ve yüzeyi sarmal biçimde kaplayan bir asma dalı yer almaktadır. Dal, asma yaprağı ve üzüm salkımlarından oluşan bu bitkisel süsleme, gövde boyunca yükselmektedir. Yüzeye dağılan kıvrık dalların her birinin ucunda üzüm salkımları ve üzüm yaprakları yer almaktadır. Vazo içerisinden çıkan iki küçük yaprak motifi ise her iki yana simetrik olarak sarkmaktadır.

Sandukanın uzun yan kanatları yatay dikdörtgen prizmal bir forma sahiptir. Her iki kanadın yüzeyindeki süsleme aynıdır. Merkezde ışın halesi şeklinde büyük bir güneş motifi bulunmaktadır. Güneş motifinin her iki yanına sekiz yapraklı birer çiçek ve onların her iki yanına ise birer hilal motifi simetrik olarak işlenmiştir. Yüzeylerin dört köşesine ise birer büyük lale motifi yerleştirilmiştir. Bu alanın etrafı bir bordür kuşağı ile çevrelenmiştir. Bu

kuşağın alt tarafı sade bırakılmışken, diğer üç tarafı birbirini takip eden yarım yuvarlak hatlı dilimlerle hareketlendirilmiştir. Aynı süsleme taşın kalınlığını veren yan taraflarında da devam etmektedir.

Sanduka mezarın tamamı taş malzeme ile örülmüş, yerden oldukça yükseltilmiş bir kaide üzerine yerleştirilmiştir. Kaide, oldukça özenilerek yapılmıştır. Düzgün kesme taşların örülmesiyle oluşturulan kaidenin dört köşesine oyulan taşıyıcı görünümündeki dalgalı çıkıntılar ve en üst çerçevesine geçişte kullanılan yumuşak hatlar gözden kaçmamaktadır.

Mezar No.	: 18
Fotoğraf No.	: 18
Çizim No.	: 18
Bulunduğu Yer	: Güneysu İlçesi, Adacami Merkez Cami Haziresi
Tarihi	: H. 15 Safer 1319/ M. 3 Haziran 1901
Kimliği	: Tevide Hanım (Abdulloğlu Mustafa Ağa'nın eşi)
Kitabesi	: Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan ve on iki satırdan oluşan kitabesi, tâlik hatla sağdan sola doğru yükselerek eğimli bir şekilde yazılmış, kitabenin her satırı kartuş içerisine alınmıştır.

Hüve'l-Hayyül-Bâki	هو الحى الباقي
Bu dünyanın vefası yok bî gümân	بو دنیانك وفاسی یوق بی کمان
Gelüb geçmekdedir çok bunda insan	كلوب كچمكده در چوق بونده انسان
Geçdi ömrüm beyhûde oldu âhir	كچدی عمرم بیهوده اولدی آخر
İdemedim bir ibadet cavidan	ایده مدم بر عبادت جاودان
Her nefesde eyledim cürm ve hata	هر نفسده ایلمد جرم و خطا
Umarım afveyleye beni Yezdân	اومارم عفو ایلیه بنی یزدان
İçdim ecel kâsesinden şarabı	ایچدم اجل کاسه سندن شرابی
Meğer olmuş bana davet-i Rahman	مکر اولمش بکا دعوت رحمان
Abdulloğlu Mustafa Ağa'nın	عبدالله اوغلی مصطفی اغانک
Halîlesi Tevide Hanım'ın rûhuna Fâtiha	حلیله سی تویده خانمک روحنه فاتحه
Fî 15 Saferü'l-hayr sene 1319	فی ۱۵ صفر الخیر سنه ۱۳۱۹

Boyutları : **Baş Taşı: Gövde:** 123x38-28x8 cm.

Alınlık: 18x5-15-25-38x8 cm.

İşleniş Tekniği : Kabartma

Şahideli toprak mezar tipinde olan ve sadece baş şahidesinden oluşan bu örnekte dikedörtgen prizmal gövdeli şahide, doğrudan toprağa yerleştirilmiştir.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, sivri kemer şeklinde sonlandırılmış, alınlıklı ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikedörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir.

Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan on iki satırlık kitabesinin serlevha satırı dalgalı kemer biçiminde sonlandırılmış bir kartuş ile çevrenmişken, tarihin yer aldığı son satır ortası aşağıya doğru sivriltilmiş yay biçiminde bir kartuşla çevrenmiştir. Arada kalan diğer satırlar ise sağdan sola doğru yükselen eğimli dikdörtgen kartuşlarla çevrenmiştir. Kitabenin tamamı yukarıdan dalgalı kemer biçiminde sonlandırılmış bir silme ile çevrenmiştir. Bu silmenin üst kısmı kitabe metninden bağımsız bir alan olarak değerlendirilmiştir. Bitkisel motiflerle hareketlendirilen bu alan alınlık görünümündedir. Merkezde, yüzeyi bitkisel motiflerle hareketlendirilmiş, ayaklı ve gösterişli bir vazoyu almaktadır. Bu vazoyu içerisinde iki çiçek ve alınlığın her iki tarafına simetrik olarak dağılan yaprak motifleri yer almaktadır. Yüzeyden taşkın barok karakterli yaprak motifleri, yukarıya doğru yükselerek spiral şeklinde kıvrımlar yapmakta ve gövde üst kenarlarına doğru sarkarak dalgalanmaktadır.

Mezar No.	: 19
Fotoğraf No.	: 19, 19a
Çizim No.	: 19, 19a
Bulunduğu Yer	: Derepazarı İlçesi, Yanıktaş Köyü Cami Haziresi
Tarihi	: H. 25 Rebûlevvel 1327/ M. 16 Nisan 1909
Kimliği	: Ümmügül Hanım (Mâni'zâde Süleyman Reis'in kızı, Terme Kadısı Ahmedzâde Hacı İsmail Hakkı Efendi'nin eşi)
Kitabesi	: Hem baş, hem de ayak şahide üzerinde kitabe yer almaktadır.

Baş şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan ve altı satırdan oluşan kitabesi, celi sülüs hatla düz bir şekilde yazılmıştır ve kitabenin satırları kartuş içerisine alınmıştır.

Mâni'zâde Süleyman Reis'in	مانع زاده سليمان رئيسك
Kerîmesi Terme Kadîyyü'ş-şer'îsi	كريمه سي ترمه قاضى الشر عيسى
Ahmedzâde Hacı İsmail	احمد زاده حاجى اسماعيل
Hakkı Efendi'nin halîlesi	حقي افنديك حليله سي
Ümmügül Hanım rûhuna Fâtîha	ام كل خانم روحه فاتحه
Fî 25 Rebûlevvel sene 1327	فى ٥٢ ربيع الاول سنة ١٣٢٧

Ayak şahidenin mezara bakan yüzeyinde yer alan ve on iki satırdan oluşan kitabesi, celi sülüs hatla düz bir şekilde yazılmıştır ve kitabenin satırları kartuş içerisine alınmıştır.

Ey sâhib-i ibtisâr	اي صاحب ابتصار
Bu mezâr-ı âmâle-i nigâh-ı i'tibâr	بو مزارى آماله نگاه اعتبار
İtmeden güzâr eyleme ki başı ucunda	ايتمه دن گذار ايلمه كه باشى اوچنده

Gördüğün nişân değil belki	کورديک نشان دکل بلکی
Fenâ-yı âleme bir mütehaccir misâl-i hâildir	فناى عالمه بر متحجر مثال هانلدر
Derûnunda gunûde-i sükûn olan	درونده غنوده سکون اولان
Merhûmenin rûhunu bir Fâtîha ile	مرحومه نک روحنى بر فاتحه ايله
Şâd eyle ki âkıbet senin de	شاد ايله که عاقبت سنک ده
Karargâhın bu hâk-i siyâh-dildir	قرارگاهک بوخاک سیاه دلدر
Dest-i cellâd-ı ecelden ne civan-ı kavi halâs	دست جلد اجلدن نه جوان قوی خلاص
Olur ne pîr-i zebûn innâ lillâhi ve innâ ileyhi	اولور نه پیر زبون انا لله وانا اليه
Râciûn	راجعون

Boyuqları : **Baş Taşı: Gövde:** 115x36-35x8 cm.
Tepelik: 31x5-32-28-36x7 cm.
Ayak Taşı: Gövde: 115x38-37x10 cm.
Tepelik: 35x5-30-36-31-38x9 cm.

İşleniş Tekniği : Kabartma

Şahideli toprak mezar tipinde olan, baş ve ayak şahidesinden oluşan bu örnekte dikdörtgen prizmal gövdeli şahideler, doğrudan toprağa yerleştirilmiştir.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, bitkisel bir tepeliğe ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Baş şahidenin ön yüzeyinde yer alan altı satırlık kitabesi, aşağıda yuvarlak ve yukarıda dalgalı kemer biçiminde sonlandırılmış dal ve yaprak motifleri ile süslü, bir bordür kuşağı ile çevrelenmiştir. Kitabenin serlevha ve tarih satırlarının kartuşu bu kuşağın formuna göre şekillenirken, arada kalan diğer satırlar düz dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir. Serlevha satırında yer alması gereken ifadeye yer verilmemiş buraya bir karanfil motifi işlenmiştir. Aynı şekilde tarih ibaresinin altına da simetrik olarak iki adet karanfil çiçeğine benzer motifler işlenmiştir.

Kitabe metninin tamamı dalgalı kemer biçiminde sonlandırılmış bordürün silmesi ile çevrelenerek tepelik kısmından ayrılmaktadır. Bir gül demetini hatırlatır tarzdaki tepelik kısmı, gövde üst kenarlarından başlayan ve boyun kısmında toplanarak yukarı doğru genişleyen, sağa sola ve aşağıya doğru kıvrım yapan barok karakterli yaprak motiflerinden ve bu yaprak motifleri üzerinde yer alan üç adet gül ve tepe noktasında bir gonca motifinden oluşmaktadır. Güllerden merkezde olanı daha büyük, diğer ikisi daha küçük olarak tasarlanmıştır. Küçük güllerin üst kısmında sarmaşık çiçeğini hatırlatan iki küçük bezeme daha yer almaktadır. Gövde üst kenarlarından kıvrılarak yükselen ve tepeliğin kenarlarından sarkan yaprak uçları birleşmiştir.

Ayak Şahide: Beyaz mermer malzemeli şahide, bitkisel bir tepeliğe ve yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen prizmal bir gövdeye sahiptir. Ayak şahidenin ön yüzeyinde yer alan on iki satırlık kitabesi, aşağıda yuvarlak ve yukarıda dalgalı kemer biçiminde sonlandırılmış dal ve yaprak motifleri ile süslü, bir bordür kuşağı ile çevrelenmiştir. Kitabenin serlevha ve tarih satırlarının kartuşu bu kuşağın formuna göre şekillenirken, arada kalan diğer satırlar düz dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir.

Kitabe metninin tamamı dalgalı kemer biçiminde sonlandırılmış bordürün silmesi ile çevrelenerek tepelik kısmından ayrılmaktadır. Ayak şahidenin tepeliği baş şahide tepeliği ile aynı form ve süsleme özelliğine sahiptir.

- Mezar No.** : 20
Fotoğraf No. : 20, 20a, 2b
Çizim No. : 20, 20a
Bulunduğu Yer : Rize Merkez, Mataracılar Aile Mezarlığı
Tarihi : R. 5 Şubat 1339/ M. 5 Şubat 1923
Kimliği : Mataracızâde Hacı Hafız Hüseyin Efendi (Hacı Ahmed Efendi oğlu)
Kitabesi : Baş şahidenin mezar dışına bakan yüzeyinde yer alan ve on üç satırdan oluşan kitabesi tâlik hatla düz bir şekilde yazılmış ve kitabenin her satırı kartuş içerisine alınmıştır.

Hüve'l-Bâki	هو الباقي
Ey kabrimin züvvârı dîde-i insân	ای قبریمک زواری دیده انسان
(...) eylemeyi Tanrıyı nisyân	... ایله مه یگ تکر یی نسیان
İbret al seng-i kabrimden her an	عبرت آل سنک قبرمدن هر آن
Bir zerrede var bir sûret-i nişân	بر زره ده وار بر صورت نشان
Fâni de olmayın harîs-i mâl cânân	فانی ده اولمایک حریص مال جانان
Bak karşıdaki son bir âşiyân	باق قارشک ده کی صوک بر آشیان
Ve diyor sâkinâne sizlere ah ile nigerân	ودیور ساکنانه سزله ره آه ایله نکران
Sizler de olun hâlisâne Fâtiha hân	سزله ره اولک خالصانه فاتحه خوان
Rize eşrâfindan Mataracızâde	ریزه اشرافندن مطره جی زاده
Hacı Hafız Hüseyin Efendi	حاجی حافظ حسین افندی
Bin Hacı Ahmed Efendi	بن حاجی احمد افندی
5 Şubat sene 1339	۵ شباط سنه ۱۳۳۹

- Boyutları** : **Baş Taşı:** Gövde: 155 cm. **Çap:** 86-81-77-87 cm.
Ayak Taşı: Gövde: 155 cm. **Çap:** 80-78-77-84 cm.
Alt Kaide: 100x190x110 (h) cm.
Üst Kaide (Sine Taşı): 80x 170x 19 (h) cm.
İşleniş Tekniği : Kabartma

Şahideli, kapak taşlı mezar tipinde olan bu örnek, baş ve ayak şahideleri, pehle taşı ve yüksekçe bir kaideden oluşmaktadır. Şahideler, yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey silindirik gövdeye sahiptir. Silindirik gövdeli şahideler, en altta dikdörtgen bir çerçeve üzerine kesme taştan örülerek yükseltilmiş bir kaidenin üzerine yerleştirilen pehle taşına oturtulmuştur. Pehlenin ortasında kuşların su içmesine elverişli dört dilimli yonca yaprağı şeklinde bir oyuk bulunmaktadır.

Baş Şahide: Beyaz mermer malzemeli, silindirik gövdeli şahidenin mezar dışına bakan yüzeyinde yer alan on üç satırlık kitabesinin serlevha satırı orta noktada yukarıya doğru sivriltilmiş ve tarih satırı orta noktada aşağıya doğru sivriltilmiş oval kartuşlar içine alınmışken arada kalan diğer satırlar düz dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir. Gövdesi oldukça sade olan şahidenin alt kısmını, kaidenin ardından bir boğumla daraldıktan sonra dışa doğru taşıntı yapan, uçları kıvrık akantus yaprağı motiflerinden oluşan bir kuşak çevrelemektedir. Silindirik gövde, bu bitkisel kuşak içinden yukarıya doğru yükselmektedir. Şahidenin tepe kısmı düz bir biçimde tamamlanmıştır.

Ayak Şahide: Beyaz mermer malzemeli, silindirik gövdeli şahidenin mezar dışına bakan yüzeyi, ayaklı ve dilimli bir vazo içerisinden yükselen bir gül ağacı ile bezenmiştir. Kıvrık dal, yaprak ve gül motiflerinden oluşan bitkisel süsleme, yukarıdan sivri ve aşağıdan yuvarlak kemer şeklinde sınırlandırılmış bir alan içerisine sarmal şekilde yükselmektedir.

Şahidenin alt kısmını ise kaidenin ardından bir boğumla daraldıktan sonra dışa doğru taşıntı yapan, uçları kıvrık akantus yaprağı motiflerinden oluşan bir kuşak çevrelemektedir. Silindirik gövde, bu bitkisel kuşak içinden yukarıya doğru yükselmektedir. Şahidenin tepe kısmı düz bir biçimde tamamlanmıştır.

Değerlendirme

Bu çalışmada, “Batılılaşma Dönemi Rize Mezar Taşları” başlıklı doktora tez çalışmalarımız kapsamında belgelenen mezar örnekleri arasından özenle seçilen 20 mezar değerlendirilmiştir. Bu mezarların 11’i erkek⁵, 9’u kadın⁶ mezarıdır. Bu mezarlara ait 20’si baş⁷ ve 10’u ayak⁸ olmak üzere toplamda 30 mezar taşı her yönüyle tek tek tanıtılmıştır. Rize’de bulunan Osmanlı Dönemi mezar taşları mezar tipleri, mezar taşı formları, kitabe metinleri, yazı karakterleri, başlık türleri ve süsleme özellikleri ile çok zengin örnekler sunmaktadır.⁹ Bu çalışmada yer alan örnekler söz konusu zenginliği

5 Mezar No: 1, 2, 3, 5, 9, 10, 12, 14, 16, 17, 20.

6 Mezar No: 4, 6, 7, 8, 11, 13, 15, 18, 19.

7 Mezar No: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20.

8 Mezar No: 6, 8, 10, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 20.

9 Rize’de bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları ile ilgili bk. ATACAN, Veysel; BEKAR, Serdar (2001), *Rize Hemşin Yöresi Osmanlı Mezar Taşları ve Kitabeleri*, Ankara.; KOYUNCU, Recep; GÜVELİOĞLU, İshak Güven; GÜMÜŞ,

göstermek adına birbirinden farklı kitabe metinlerine ve bezeme öğelerine sahiptir. Tercih edilen mezar taşları 18. yy.dan 20. yy.a uzanan bir zaman dilimini kapsamaktadır. Mezar taşlarının en erken tarihlisi 1699-1700 olup, en geç tarihlisi ise 1923 tarihlidir. Değerlendirilen mezar taşlarının 4'ü 18.yy. aralığına (1699-1700, 1727-28, 1793-94, 1796-97)¹⁰, 12'si 19 yy. aralığına (1819-20, 1819-20, 1837-38, 1845, 1858-59, 1868-69, 1874, 1877-78, 1887-88, 1888, 1891, 1896-97)¹¹ ve 4'ü 20. yy. aralığına (1901, 1901, 1909, 1923)¹² tarihlenmektedir. Bu çalışmadaki sıralamada tarihler dikkate alınarak bir düzen oluşturulmuştur ve böylece mezar taşı formları, süsleme öğeleri ve kitabe metinlerindeki farklılıklar, benzerlikler ve gelişmeler tarihi süreç içerisinde gözlemlenmeye çalışılmıştır.

Mezar ve Mezar Taşı Tipleri

Bu çalışmaya konu olan 20 mezar yapısı içerisinde toprak, çerçevesiz, kapak taşlı ve sandık şeklinde olmak üzere dört farklı mezar tipi yer almaktadır. Bunların 16'sı şahideli toprak mezar şeklindedir.¹³ Geriye kalan 4 örnekten 2'si sandık mezar,¹⁴ 1'i yüksek çerçevesiz örme mezar¹⁵ ve yine 1'i kapak taşlı mezar¹⁶ tipindedir. Rize'nin geneline de bakıldığında en yoğun mezar tipi olarak toprak mezarla karşılaşılmıştır. Bu mezar tipinde, bir mezar yapısı olmaksızın toprak üstüne baş ve ayak taşları dikilmiştir (Çal, İltar 2011: 14). Bazı örneklerde sadece baş taşı bulunmaktadır. En yalın mezar biçimi olan bu tip Hindistan'dan Çin'e, Avrupa'dan Kuzey Afrika'ya, Mezopotamya'dan Anadolu'ya ve günümüze, her bölgede ve her çağda vardır. Bu da gösterir ki, ancak ayrıntılarda farklılıkların saptanabileceği toprak mezarlar her kültürde birbirlerinden etkisizce ortaya çıkmışlardır ve günümüzün en yaygın gömme türü olarak varlığını sürdürmektedir (Çevik 2000: 17). Çalışmamıza konu olan 16 adet toprak mezarın 8'inde hem baş hem de ayak taşı mevcutken, diğer 8'inde sadece baş taşı bulunmaktadır.

Sanduka mezar tipi, Anadolu'da hemen her dönem kullanılmıştır. Bu türdeki örnekler de baş ve ayak şahideleri kısa yan kenarların üstüne oturur

Nebi (2009), *Rize İyidere İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, İstanbul, T.C. İyidere Kaymakamlığı Kültür Yayınları.; KOYUNCU, Recep; HANOĞLU, Canan (2011), *Rize Der pazarı İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, İstanbul, Der pazarı Kaymakamlığı Kültür Yayınları: 1.; GÜVELİOĞLU, İshak Güven; HİÇYILMAZ, Murat Ümit; GÜRDAL, Mustafa (2011), *Rize Hemişin İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, İstanbul, Kaknüs Yayınları.; HİÇYILMAZ, Murat Ümit; OKUTAN Burhan Atıf; BAŞTOPÇU, Özcan (2012) *Rize Ardeşen İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, İstanbul, Ardeşen Belediyesi Kültür Sanat Tanıtım Eserleri Serisi-15.; HİÇYILMAZ, Murat Ümit (2013), *Rize-Pazar Tarihi Mezar Kitabeleri*, İstanbul, Pazar Belediyesi Kültür Yayınları No: 1.

10 Mezar No: 1, 2, 3, 4.

11 Mezar No: 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

12 Mezar No: 17, 18, 19, 20.

13 Mezar No: 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19.

14 Mezar No: 1, 17.

15 Mezar No: 3.

16 Mezar No: 20.

veya şahideler aşağıya doğru genişleyerek sandukanın dar yüzeylerini oluşturur. Çalışmamıza bir örneğini eklediğimiz sanduka mezar yapısında uzun yan kenarlar yekpare birer taş durumunda iken kısa yan kenarlar şahideler aracılığı ile oluşturulmuştur.¹⁷

Yüksek çerçevesiz mezar yapıları, Halit Çal ve Gazanfer İltar tarafından çerçevesiz mezarlar içinde veya onun alt tipi olarak kabul edilmektedirler (Çal, İltar 2011: 14). Normal çerçevesiz mezar yapılarından daha yüksek olan bu mezar yapılarının alt kısımlarında genellikle bir ya da iki kademeli bir kaide bulunur. Bunların çoğu tıpkı verdiğimiz örneğe benzer şekilde duvar gibi örülerek yapılmıştır.¹⁸

Rize mezar taşları arasında tek bir örneğine rastladığımız kapak taşlı mezar yapısındaki kapak taşı ya da pehle mezarın üzerini örten yatay dikdörtgen bir levhadır (Tibet, Işın, Yelkenci 1996: 244). 17. yüzyıl sonlarında görülmeye başlayan bu mezar tipi, 19. yüzyılda yaygınlaşarak uygulanmıştır. Yenikapı Haziresi’ndeki mezarların büyük bir çoğunluğunun (45 mezar) bu tipte olduğu belirtilmektedir (Tibet, Işın, Yelkenci 1996: 244). Yine Eyüp Sultan ve Süleymaniye Haziresi de bu tip mezar örneklerinin bulunduğu hazireler arasındadır. Rize mezar taşları arasında tek bir örneğine rastladığımız ve bu çalışmaya da eklediğimiz mezar yapısında kapak taşı veya pehle taşı, kesme taştan örülerek yapılmış yerden oldukça yüksek bir kaidenin üzerine yerleştirilmiştir. Pehlenin ortasında kuşların su içmesine elverişli dört dilimli yonca yaprağı şeklinde bir oyuk bulunmaktadır.¹⁹

Çalışmaya konu olan mezar taşları, mezar taşı tipi olarak değerlendirildiğinde erkek ve kadın baş taşları ve ayak taşları şeklinde bir gruplama yapılmıştır. Ayak taşlarında erkek ve kadın ayrımı yapılmadan her iki grup için de benzer özellikteki taşların kullanılması ayak şahidelerinin tek başlık altında toplanmasına neden olmuştur. Bu çalışma için tercih edilen taşlar Rize’nin genelinde bulunan mezar taşı formlarının çeşitliliğini göstermek adına mümkün olduğu kadar değişik örneklerden oluşmaktadır.

Erkek baş taşı olarak, başlıklı, düşey dikdörtgen prizmal gövdeli ⁹²⁰ başlıklı, kare kesitli, düşey dikdörtgen gövdeli ¹²¹ ve silindirik gövdeli ¹ örnek²² yer almaktadır.

¹⁷ Mezar No: 17.

¹⁸ Mezar No: 3.

¹⁹ Mezar No: 20.

²⁰ Mezar No: 2, 3, 5, 9, 10, 12, 14, 16, 17.

²¹ Mezar No: 1.

²² Mezar No: 20.

Kadın baş taşı olarak, başlıklı, düşey prizmal gövdeli 1,²³ bitkisel tepelikli, düşey dikdörtgen prizmal gövdeli 3,²⁴ bitkisel tepelikli ve başlıklı, düşey dikdörtgen prizmal gövdeli 1,²⁵ güneş motifi şeklinde tepelikli, düşey dikdörtgen prizmal gövdeli 1,²⁶ alınlıklı, düşey dikdörtgen prizmal gövdeli 2²⁷ ve alınlıksız, düşey dikdörtgen prizmal gövdeli 1 örnek²⁸ yer almaktadır.

Ayak taşı olarak, bitkisel tepelikli, düşey dikdörtgen prizmal gövdeli 1,²⁹ alınlıklı, düşey dikdörtgen prizmal gövdeli 1,³⁰ tepe noktası farklı kemer formları ile tamamlanmış alınlıksız, düşey dikdörtgen prizmal gövdeli 7³¹ ve silindirik gövdeli 1 örnek³² yer almaktadır.

Mezar Taşlarında Başlıklar

Mezar taşlarının tipini belirleyen, onları tamamlayan, mezarda yatan kişi ile ilgili önemli bilgiler sunan başlık³³ ve tepeliklerin kaynağını Orta Asya'ya kadar indirmek mümkündür. Orta Asya Türk kültüründeki balbal ve ölenin heykelini dikme geleneği, Anadolu'da İslâm kültürüyle biraz değişikliğe uğrayarak başlıklı mezar taşlarıyla devam etmiştir (Laqueur 1997: 4; Kara-Danışık 2005: 476) . Selçuklu ve Beylikler döneminde de görülen başlıklı mezar taşları, Osmanlı döneminde çeşitlenerek devam etmiştir (Çal 2000: 208; Kara-Danışık 2005: 476). Serpuş adı verilen bu başlıklar vasıtasıyla kitabeyi okumaksızın mezarda yatan zatın mesleğini tayin etmek mümkün olur (Arseven 1954: 459). 19. yy.ın ilk çeyreğine kadar yapılan mezar taşlarında ölünün cinsiyetini, tarikatını, devlet ve din adamlarının sınıf ve rütbelerini gösteren, gerçekçi bir biçimde işlenmiş serpuşlar vardır. 19. yy.da mezar taşlarındaki çeşitli serpuşların yerini, resmi başlık olarak kullanılan "fes" almıştır (Ana Britannica . 1994: 349-350).

Kadın mezar taşları genellikle çiçek, buket ve şua motifleri ile süslü tepeliklerle sonlandırılmaktadır. Kadınlara ait mezar taşlarından bazıları da erkeklere ait taşlarda olduğu gibi bir serpuş ile nihayetlenir. Eski zamanın hotozlarını andıran bu serpuşlarda tezyinat bir oya kadar incedir. Kadınların

23 Mezar No: 4.

24 Mezar No: 8, 13, 19.

25 Mezar No: 15.

26 Mezar No: 11.

27 Mezar No: 6, 18.

28 Mezar No: 7.

29 Mezar No: 19.

30 Mezar No: 10.

31 Mezar No: 6, 8, 12, 13, 15, 16, 17.

32 Mezar No: 20.

33 Mezar taşı başlıkları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. KUMBARACILAR, İzzet (1978), *Serpuşlar*; İstanbul, Turing Yayınları, 1978. ÇAL., Halit (2000), "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar" *Tarihi ve Kültür Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu: 28-30 Mayıs 1999*- İstanbul: Tebliğler, İstanbul.; İŞLİ, H. Necdet (2009), *Osmanlı Serpuşları*, İstanbul, Avrupa Kültür Başkenti Yayınları.

başlarına taktıkları süslü tuğlarla serpuşlar üzerine ve boyuna takılan inciler de mezar taşı başlıklarına başarıyla oyulmuştur (Dağlıoğlu 1935: 2177-2178).

Çalışmamıza konu olan erkek mezar taşları üzerinde değişik türde sarık,³⁴ kavuk³⁵ ve fes³⁶ örnekleri yer alırken; kadın mezar taşları üzerinde başlık örneği olarak hotoz³⁷ ve çeşitli tepelik örnekleri³⁸ görülmektedir. Bu örnekler, Rize mezar taşları üzerindeki başlık çeşitliliğini açıkça yansıtmaktadır.

Başlığın kullanılmadığı kadın baş şahidelerinin bir kısmı ve ayak şahidelerinin çoğunluğu sivri kemer³⁹ veya ters v⁴⁰ biçiminde tamamlanmıştır.

Mezar Taşlarında Yazılar

Mezar taşı kitabeleri, birer belge niteliğinde olup, aynı zamanda süsleme unsuru olarak da değerlendirilmektedir. Arapça, Farsça, Osmanlıca ve yakın dönem örneklerinde Latince olarak yazılan kitabeler, genellikle baş şahideleri üzerinde yer alan kimlik ve ayet kitabeleri veya şiirsel bir dille yazılmış satırlardan oluşmaktadır.

Bu araştırmada yer alan mezarların hepsinin baş taşları üzerinde kitabe yer almaktadır. Ayak taşları üzerinde ise sadece bir örnekte kitabeye yer verilmiştir.⁴¹ Çalışmamızda, Rize mezar taşlarındaki yazı karakterlerinin çeşitliliğini göstermek adına tâlik,⁴² celi talik,⁴³ sülüs,⁴⁴ celi sülüs⁴⁵ ve nesih⁴⁶ yazı türlerinden örnek kitabeler verilmiştir. Kitabe satırları, basit silmelerden oluşan düz⁴⁷ veya eğimli⁴⁸ dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir. Sadece bir örnekte kitabenin satırları kartuşlarla çevrelenmeden alt alta sıralanmıştır.⁴⁹ Yazılar, mermer malzeme üzerine kabartma tekniği ile işlenmiştir.

Mezar taşı kitabelerinin içeriği genel itibari ile serlevha (Başlangıç ifadesi), durum ve sebep bildirme, Allah'tan istek (Allah'a dua), insanlardan istek, sülale isimleri, dua ifadeleri (Allah'tan rahmet isteme) unvanlar ve

34 Mezar No: 3, 9, 10, 12, 14.

35 Mezar No: 1, 2, 5.

36 Mezar No: 16, 17.

37 Mezar No: 4, 15.

38 Mezar No: 8, 11, 13, 15, 19.

39 Mezar No: 6, 8, 10, 12, 13, 15, 16, 18.

40 Mezar No: 6, 7, 17.

41 Mezar No: 19.

42 Mezar No: 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20.

43 Mezar No: 12.

44 Mezar No: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10.

45 Mezar No: 19.

46 Mezar No: 2.

47 Mezar No: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 19, 20.

48 Mezar No: 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18.

49 Mezar No: 1.

meslekler, akrabalık bağları, isimler (kadın ve erkek isimleri), Fatiha isteği ve tarih şeklindeki sıralamaya uygundur.

Kitabelerde yer alan ve çok çeşitlilik arz eden başlangıç ifadelerinden, seçtiğimiz örnekler arasında Allah'ın isimlerinin geçtiği, O, (Allah) sonsuzdur, ölümsüzdür anlamındaki *Hüve'l-Bâki*, ifadesi 11 örnekte,⁵⁰ O, sonsuzdur anlamındaki *El-Bâki*, ifadesi 1 örnekte⁵¹ O diri ve sonsuzdur anlamındaki *Hüve'l-Hayyü'l-Bâki*, ifadesi 1 örnekte⁵² bir kalıptan döker gibi, düzgün, tertipli ve güzel yaratan anlamındaki *Hazret-i Bâri-i teâlâ*, ifadesi 1 örnekte⁵³ ve Ey kalp gözünün sahibi anlamındaki Ey sâhib-i ibtisâr ifadesi yine 1 örnekte⁵⁴ yer alırken, serzeniş ifadesi olarak sıkça kullanılan Ah ölümdendir anlamındaki *Ah mine'l-mevt*⁵⁵ ifadesi 4 örnekte yer almaktadır.

Kişinin ölmeden önceki durumu veya ölüm sebebinin şiir diliyle ifade edildiği (Çal, İltar 2011: 55) durum ve sebep bildirme ifadeleri çalışmamıza konu olan kitabeler üzerinde şu sözlerle dile getirilmiştir:

- *Bekaya azm idüb dâr-ı fenâdan
Bu dünyayı koyub çün itdi rihlet⁵⁶
- * Çün ecel geldi ana olmaz aman⁵⁷
- * Hamlini vaz' eyler iken eyledi terk-i fenâ⁵⁸
- * Bugün vadem tamam oldu erişdi emr-i Rabbânî
Ki teslim iyledim kuşça verilen canı
Ecel dâmına düşdüm halâsına yokdur çare⁵⁹
- * Ah kim bu âlem içre bende şadân olmadım
Çaresiz derde düşdüm def'e imkân bulmadım
Geçdi ömrüm görmedim sıhhat yüzün
Bir misafir gibi geldim ben de mihmân oldum
Gençliğe doymadı derdine derman bulmadı⁶⁰
- * İtdi rihlet gark-ı rahmet oldu bir dünya eri
Doldu envâr-ı imanyıla o sadr-ı enverî
Terk edüb dar-ı fenâyı irci'î kavlin görüb⁶¹

50 Mezar No: 3,4, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 20.

51 Mezar No: 5.

52 Mezar No: 18.

53 Mezar No: 1.

54 Mezar No: 19.

55 Mezar No: 11, 13, 16, 17.

56 Mezar No: 3.

57 Mezar No: 4.

58 Mezar No: 6.

59 Mezar No: 7.

60 Mezar No: 8.

61 Mezar No: 9.

- * Ecel-i mev'ûdesiyle irtihâl-i dâr-ı beka iden⁶²
- * Salınub gezerdim her dem neler geldi başıma
Âkibet turâb oldum taş dikildi başıma⁶³
- * İçdim ecel kâsesinden şarabı
Meğer olmuş bana davet-i Rahman⁶⁴

Kişinin Allah tarafından affedilmesi, cennetine kabul edilmesi için çeşitli dua ifadeleri ve istek dizeleri (Çal, İltar 2011: 58) çalışmamıza konu olan kitabeler üzerinde şu sözlerle dile getirilmiştir:

- * Hazret-i Bâri-i teâlâ
Bu mevtâyâ kıla Rahmet⁶⁵
- * Bu fahr-i kâinâtın hurmetiyçün
Günâhı afv oluna rûhuna rahmet⁶⁶
- * Cürmünü afveyle yâ Rabbe'l-Mennân
Mağfîret kıl olmasun hâli yaman
Mazhar-ı nûr-i şefaât kıl her zaman⁶⁷
- * Ol Habîbin hürmetine mağfîret kıl yâ Rabbenâ⁶⁸
- * Ravza-ı cennet ola onun rûh ve makberi⁶⁹
- * Afv ide cürmünü ol Rabb-i kerîm⁷⁰
- * Fenadan bekeya iyledi rihlet
İde kabrini Hak Ravza-ı cennet⁷¹
- * Beni kıl mağfîret ey Rabb-i yezdân⁷²
- * Her nefesde eyledim cürm ve hata
Umarım afveyleye beni Yezdân⁷³

Ölen kişinin insanlardan istekleri şiirsel bir dille anlatılmıştır. Aslında asıl istek bir Fatiha-yı Şerif okunmasıdır. Değişik türdeki Fatiha istekleri ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Şiirsel bir dille anlatılan insanlardan istek ifadeleri, çalışmamıza konu olan kitabeler üzerinde şu sözlerle dile getirilmiştir:

62 Mezar No: 10.

63 Mezar No: 14.

64 Mezar No: 18.

65 Mezar No: 1.

66 Mezar No: 3.

67 Mezar No: 4.

68 Mezar No: 6.

69 Mezar No: 9.

70 Mezar No:13.

71 Mezar No:15.

72 Mezar No: 16.

73 Mezar No: 18.

- *Bu mevtâya dua için ideriz minnet⁷⁴
* Ziyaretden murâd olan duâdır
Bugün bana ise yarın sanadır⁷⁵
* Gel efendi nazar eyle şu mezarım taşına
Âkil isen gafil olma aklını al başına⁷⁶
* Gelüb kabrim ziyaret iden ihvan
İdeler ruhuma bir fatiha ihsan⁷⁷
* Valideynim eylesünler bir zaman âh u figân⁷⁸
* Ey müftehir-i sıhhat olan sebûksâr
İbretle nazar eyle de geç reh-güzârımdan
Mağrûr-ı hayât olma da yâd it beni bir gün
Terk itmeyin siz beni ben itmiş isem de
Bir Fâtiha ümid ederim her severden⁷⁹
* Merhûmenin rûhunu bir Fâtiha ile
Şâd eyle ki âkıbet senin de
Karargâhın bu hâk-i siyâh-dildir⁸⁰
* Ey kabrimin züvvârı dîde-i insân
(...) eylemeyin Tanrıyı nisyân
İbret al seng-i kabrimden her an
Bir zerrede var bir sûret-i nişân
Fâni de olmayın harîs-i mâl cânân
Bak karşıdaki son bir âşiyân
Ve diyor sâkinâne sizlere ah ile nigerân
Sizler de olun hâlisâne Fâtiha hân⁸¹

Çalışmamıza konu olan kitabeler üzerinde Okumuşzâde, Godravoğlu, Meçelikzâde, Efendizâde, Sofuzâde, Saatcizâde, Arslanoğlu, Canferoğlu, Tobaloğlu, Küresoğlu, Hacıselimzâde, Kakavanzâde, Abdullahoğlu, Ahmedzâde, Mataracızâde olmak üzere 15 farklı sülale ismi yer almaktadır.

Çalışmamıza konu olan mezar taşları üzerindeki dua ifadeleri Merhûme,⁸² merhûm,⁸³ merhûm ve mağfûr⁸⁴ ve merhûm ve mağfûr muhtâc-ı ilâ rahmeti

74 Mezar No: 1.

75 Mezar No: 2.

76 Mezar No: 14.

77 Mezar No: 16.

78 Mezar No: 16.

79 Mezar No: 17.

80 Mezar No: 19.

81 Mezar No: 20.

82 Mezar No: 4, 6, 7, 19.

83 Mezar No: 5, 17.

84 Mezar No. 2, 12.

Rabbihi'l-gafûr⁸⁵ şeklindedir.

Çalışmamıza konu olan mezar taşları üzerinde Kadın,⁸⁶ Hanım,⁸⁷ Beşe,⁸⁸ Ağa,⁸⁹ Hacı,⁹⁰ Seyyid,⁹¹ Molla,⁹² Monla,⁹³ Efendi,⁹⁴ Şeyh Hafız,⁹⁵ Kaptan,⁹⁶ Hacı Hafız⁹⁷ olmak üzere 12 farklı unvan-lakap tespit edilmiştir.

Mezar taşları üzerinde akrabalık bağlarını belirten, kadınlar ve erkekler için farklı şekillerde kullanılan ibareler yer almaktadır. Çalışmamıza konu olan mezar taşları üzerinde kadınlar için kullanılan akrabalık ifadeleri kerimesi,⁹⁸ ehli,⁹⁹ zevcesi¹⁰⁰ ve halilesi¹⁰¹ erkekler için kullanılan akrabalık ifadeleri oğlu,¹⁰² ibn-i,¹⁰³ bin¹⁰⁴ ve mahdumu¹⁰⁵ şeklindedir.

Çalışmamıza konu olan kitabelerde geçen, mezar sahiplerine ait kadın isimleri Hamide,¹⁰⁶ Zeynep,¹⁰⁷ Fatma,¹⁰⁸ Ayişe,(Ayşe)¹⁰⁹ Hacile,¹¹⁰ Hafısa,¹¹¹ Tevide¹¹² ve Ümmügül¹¹³ olup erkek isimleri Mahmud,¹¹⁴ İsmail,¹¹⁵ Mustafa,¹¹⁶

85 Mezar No: 3.

86 Mezar No: 4, 7.

87 Mezar No: 6, 8, 11, 13, 15, 18, 19.

88 Mezar No: 1.

89 Mezar No: 3, 8, 9, 10, 15, 16, 18.

90 Mezar No: 3, 5, 6, 7, 9, 15, 16, 19, 20.

91 Mezar No: 5.

92 Mezar No: 6.

93 Mezar No: 4.

94 Mezar No: 9, 10, 11, 12, 17, 19, 20.

95 Mezar No: 10.

96 Mezar No: 16.

97 Mezar No: 20.

98 Mezar No: 6, 8, 11.

99 Mezar No: 4, 6, 7.

100 Mezar No: 13, 15.

101 Mezar No: 18, 19.

102 Mezar No: 1, 5.

103 Mezar No: 10.

104 Mezar No: 14, 20.

105 Mezar No: 16.

106 Mezar No: 4.

107 Mezar No: 6.

108 Mezar No: 7.

109 Mezar No: 8, 11.

110 Mezar No: 13.

111 Mezar No: 15.

112 Mezar No: 18.

113 Mezar No: 19.

114 Mezar No: 1.

115 Mezar No: 3.

116 Mezar No: 5.

Hilmi,¹¹⁷ Ömer,¹¹⁸ Ahmed,¹¹⁹ Hasan,¹²⁰ Hüseyin,¹²¹ Osman¹²² ve Abdulhalim¹²³ dir.

Genellikle son satırlarda yer alan Fatiha istekleri çok çeşitli ibarelerle karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma için seçilen mezar taşı kitabeleri üstünde yar alan Fatiha istekleri, Rûhuna Fâtiha,¹²⁴ Rûhiyçün el-Fâtiha,¹²⁵ Rûhiyçün Fâtiha,¹²⁶ Rûhuna el-Fâtiha,¹²⁷ Rûhlarıyçün el-Fâtiha¹²⁸ ve Ruhuna rızâen lillâh el-Fâtiha¹²⁹ şeklindedir.

Mezar taşı kitabeleri üzerinde yer alan tarih yazıları taşın dönemini belirlemek açısından oldukça önem arz etmektedir. Kitabenin son satırları, genellikle tarih için ayrılmıştır. Çalışmamızda yer alan mezar taşları üzerinde de tarih yazılarının tamamı son satırda yer almaktadır. Tarihler Hicri ve Rumi olarak verilmiştir. Sadece yıl olarak belirtilen tarihlerin tamamı Hicri¹³⁰ olarak verilmiştir. Ay ve yılın birlikte kullanıldığı örnekler de vardır. Hicri ay ve yılın birlikte kullanıldığını gösteren 1 örnek¹³¹ varken Rumi ay ve yılın birlikte kullanıldığı örnek seçtiğimiz 20 örnek arasında yer almamaktadır. Gün, ay ve yılın birlikte kullanıldığı örneklerin sayısı da oldukça fazladır. Gün, ay ve yılın Hicri tarih olarak verildiği 4 örnek,¹³² gün, ay ve yılın Rumi tarih olarak verildiği 2 örnek tespit edilmiştir.¹³³ Ayın ilk günü anlamına gelen Gurre ifadesinin yılla birlikte geçtiği bir örnek yer almaktadır.¹³⁴

Mezar taşları üzerinde ay isimleri Muharrem : م, Safer : ص, Rebiül-evvel : ر, Rebiül-ahir : ر, Cemaziyel-evvel: جا, Cemaziyel-ahir: ج, Recep : ب, Şaban : ش, Ramazan: ن, Şevval : ل, Zilkade : ذ, Zilhicce : ذ şeklinde kısaltmalarla verilebilir. İncelediğimiz mezar taşları üzerinde bu türden kısaltmalarla karşılaşmıştır.¹³⁵

117 Mezar No: 9.

118 Mezar No: 10.

119 Mezar No: 12.

120 Mezar No: 14.

121 Mezar No: 20.

122 Mezar No: 16.

123 Mezar No: 17.

124 Mezar No: 1, 5, 6, 16, 17, 18, 19.

125 Mezar No: 3, 9, 13

126 Mezar No: 4, 7, 14.

127 Mezar No: 8, 11, 15.

128 Mezar No: 10.

129 Mezar No: 12.

130 Mezar No: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13.

131 Mezar No: 11.

132 Mezar No: 14, 15, 18, 19.

133 Mezar No: 17, 20.

134 Mezar No: 16.

135 Mezar No: 14, 15.

Mezar Taşlarında Tezyinat

Mezar taşlarına ölenin kimliğinin, doğum veya ölüm tarihinin, şiirlerin, çeşitli güzel sözlerin, dua isteklerinin, cinsiyet ve meslek belirten başlık ve serpuşların yanı sıra bitkisel, geometrik, nesneli motifler ve figüratif desenler, meslek belirten işaretler ve amblemler de işlenmektedir.

Mezar taşlarında süslemeler genel olarak baş taşının üst bölümünde, üçgen, kemerli, düz ya da dalgalı olan alınlık veya taç (tepelik) kısmında ve ayak taşının ayna ya da pano olarak da adlandırılan yüzeyinde yoğunlaşmıştır. Bunun dışında, sanduka yüzeylerinde, kitabe etrafını çeviren kenar suyu veya bordürlerin içinde, hatta pehle taşı üzerlerinde de tezyinat görmek mümkündür (Akar 1974: 15).

Rize mezar taşları üzerinde değişik hatlarla yazılmış yazılar dışında, ağırlıklı olarak bitkisel, nesneli ve geometrik motifler kullanılmışken, mimari motifler (sütunce, kemer) yok denecek kadar azdır. Figürlü süsleme öğelerine ise hiç yer verilmemiştir.

Bu çalışmadaki bitkisel motifler arasında yer alan çiçeklerden biri Osmanlı sanatına en erken giren çiçeklerden olan laledir. Lâle’nin geçmişiyile ilgili olarak Osmanlı İmparatorluğu’ndan önceki dönemlere bakılacak olursa, Roma ve Bizans’ın lâleyle hemen hiç ilgilenmedikleri görülür. Türk süsleme sanatında ise 13. yüzyıldan itibaren stilize çiçek motifleri Selçuklu abidelerinde ve kitaplarda görülmeye başlar (Ayvazoğlu 2011: 109). Lâlenin asıl hayat bulduğu dönem, 18. yüzyılın başlarına adını verdiği Lâle Devri olmuştur. (1718-1730) Lâlenin Arapça harflerle yazılışı Allah’a benzemekte ebced değeri de Lafz-ı Celal’e denk düşmektedir (Bakırcı 2005: 105). 1 Elif, 2 lâm, 1 he. Elif harfinin ebced değeri 1; lâm harfinin 30; he harfinin ise 5’tir. Buna göre, Lâle ile Allah kelimelerinin ebced hesabıyla sayı değeri 66 eder. Bu sebepten, İslam tasavvufunda, lâlenin, Allah’ı ve onun birliğini ve güzelliğini simgelediği düşünülmüştür. Lâle, Arap harfleri ile yazıldığında tersten okunursa ortaya Hilâl yani Ay kelimesi çıkar (Ersoy 2010: 3). Bu da Osmanlı Devletinin alametidir. Bunun için lale motifi cami, çeşme ve mezar taşlarında çokça kullanıldığından “Sanat Tarihimizde” önemli yere sahiptir.

İncelediğimiz mezar taşları üzerinde kadın baş taşlarında kitabeyi çevreleyen kemer köşelikleri zarif lale motifleri ile hareketlendirilmiştir.¹³⁶ Ayak şahide yüzeylerini süsleyen kıvrık dallar arasında stilize lale motifleri ile karşılaşmıştır. Hatta bunlar ters lale motifi şeklindedir.¹³⁷ Çalışmamıza dâhil ettiğimiz sanduka mezarın uzun yan kanatlarının dört köşesinde de büyük lale

136 Mezar No: 4, 6.

137 Mezar No: 10, 15.

motifleri yer almaktadır.¹³⁸ Lale motiflerinin bulunduğu mezar taşları 18. yy.ın son yarısı 19. yy. ve 20. yy'a aittir.

Allah'ın ve onun birliğinin ve Hz. Peygamberin sembolü olarak kabul edilen (Bakırcı 2005: 105-106) gülün süsleme sanatlarında ve özellikle mezar taşları üzerinde görülmesinin sebebi ilahi güzelliği sembolize etmesi ve Hz. Muhammed'in remzi olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden "ver-di Muhammedi" veya "gül-i Muhammedi" isimleri de verilen gülün kokusunun, Hz. Muhammed'in kokusu olduğuna inanılır (Kutlu 2005: 31). Gül motifi gonca, gülbezek, gül dalı, gül demeti gibi değişik şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

İncelediğimiz mezar taşları üzerinde de gül motifini, kadın baş ve ayak taşlarına ait tepeliklerde yapraklar üzerinde beliren gül demeti¹³⁹ şeklinde, bir kadın baş taşına ait hotoz başlığın alt bölümünde gonca gül şeklinde¹⁴⁰ ve bir erkek ayak şahidesi yüzeyinde vazo içerisinde yükselen gül ağacı¹⁴¹ şeklinde görebilmekteyiz. Gül motifinin bulunduğu mezar taşları 18. yy.ın son yarısı ve 20. yy.ın ilk yarısına aittir.

Karanfil çiçeği hüznü ifade etmektedir. Bu anlamda mezar taşları üzerindeki karanfil motifinin varlığı oldukça manidardır. Süheyl Ünver, karanfilin menşeinin Asya ve Anadolu olduğunu, erken örneklerinin Anadolu'da Selçuklu taş ve çini işlerinde görüldüğünü, özellikle Kanuni döneminde lale gibi rağbette bir çiçek olduğunu ifade eder (Çal, İltar 2011: 49). 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çinilerimizin önemli bir elemanı olan bu çiçek taş işleme ve özellikle kumaşta çok sık olarak görülmektedir (Demiriz 1986: 353). Çalışmamızda yer alan mezar taşları arasında tek bir örnekte karanfil motifi yer almaktadır.¹⁴² Karanfil motifinin yer aldığı bu örnek 20. yy.ın ilk yarısına aittir.

Herkesçe çok tanınan bilindik bir çiçek veya bir meyve çiçeği dışında ayrımı yapılamayan çiçek isimleri için genellikle çiçek ya da çok yapraklı çiçek tabiri kullanılmıştır. Bunlar çoğu zaman bir dal üzerinde tek başına veya çiçek demeti şeklinde ya da bahar açmış kıvrım dalları süsleyen motifler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda yer alan mezar taşları üzerinde de isimlendiremediğimiz çok yapraklı çiçek motifleri için de bu tabirler tercih edilmiştir.¹⁴³ Çok yapraklı çiçek motiflerinin bulunduğu mezar taşları 19. yy.ın son yarısı ve 20. yy.ın ilk yarısına aittir.

138 Mezar No: 17.

139 Mezar No: 19.

140 Mezar No: 4.

141 Mezar No: 20.

142 Mezar No: 19.

143 Mezar No: 9, 11, 13, 15, 17, 18.

Çiçekli ve yapraklı dalların birbirine dolanarak oluşturduğu bezeme türüne çiçekli kıvrık dal motifi denilmektedir. Bunlar genellikle bir kökten veya vazodan çıkarak veya kurdele ile bağlanarak yukarıya doğru dolana dolana uzayıp giden sarmaşık biçimindedirler ve özellikle ayak taşları üzerinde sıkça karşılaşılan bitkisel kompozisyonlardandır. Çalışmamızda yer alan mezar taşları üzerinde de çiçekli kıvrık dal motifi yer almaktadır.¹⁴⁴ Çiçekli kıvrık dal motifinin bulunduğu mezar taşları 19. yy.ın son yarısına aittir.

Sarmaşık, ağaçların gövdelerine veya duvarlara ya da yerde topraklara yayılan sarılgan ya da tırmanıcı bitkilerin genel adıdır (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi 1986: 10208-10209). Çiçeksiz, sadece yapraklardan oluşan sarmaşıklar yanında değişik türde çiçekleri bulunan sarmaşıklar da vardır. Süslemede de tercih edilen motifler arasındadır. Çiçekleri huni biçimdedir. Çalışmamızda yer alan mezar yapılarından birinin baş ve ayak şahide tepeliği üstünde gül demetleri arasında huni biçimindeki sarmaşık çiçekleri yer almaktadır.¹⁴⁵ Sarmaşık çiçeğinin bulunduğu mezar taşları 20. yy.ın ilk yarısına aittir.

Akantus yaprakları dikenli olması nedeniyle binaları kötülüklerden ve uğursuzluktan koruması için bolca kullanılan bir bitkidir. Eski Yunan ve Mısır medeniyetlerinde özellikle korint sütun başlıklarında akantus yaprakları kullanılmıştır. Akantus, Osmanlı sanatında 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşır. 18. yüzyıl ile 20. yüzyıl başında akant yaprakları, S ve C kıvrımları, deniz kabuğu motifleri yapıların iç mekân süslemesinde çeşme cephelerinde ve özellikle kadın mezar taşlarında yoğun olarak kullanılmıştır (Çal, İltar 2011: 45).

İncelediğimiz mezar taşları arasında, bu motif özellikle kadın mezar taşlarında gövde üst bölümleri ile boyun kısımlarını sarmakta ve tepeliğe kadar uzanmaktadır.¹⁴⁶ Güneş motifi şeklindeki tepelikte, tepeliğin kenarları ile birleştirilerek şahideye hareket katmaktadır.¹⁴⁷ Silindirik formdaki erkek baş ve ayak şahidesinin alt bölümleri de dışa doğru taşkın, uçları kıvrık akantus yaprakları ile çevrelenmiştir.¹⁴⁸ Akantus motifinin bulunduğu mezar taşları 19. yy.ın son yarısı ve 20. yy.ın ilk yarısına aittir.

Birbirine bağlanan dizi hâlindeki dilimli stilize yaprak motifleri şeklinde görülen soyut yaprak motifleri genellikle barok tarzı motiflerle birlikte kullanılmaktadır (Çal, İltar 2011: 51). Çalışmamızda yer alan hotoz başlıklı kadın mezar taşının boyun kısmında yan yana dizilmiş soyut yaprak motifleri

144 Mezar No: 12, 13, 15.

145 Mezar No: 19.

146 Mezar No: 19.

147 Mezar No: 11.

148 Mezar No: 20.

yer almaktadır.¹⁴⁹ Soyut yaprak motiflerinin yer aldığı bu örnek 18. yy.ın son yarısına aittir.

Tepelikleri, alınlıkları, boyun kısımlarını, gövde ve sanduka yüzeylerini süsleyen sade, dilimli, damarlı, kıvrımlı ve stilize yaprak motifleri mezar taşlarına hoş bir hava katmıştır.¹⁵⁰ Barok karakterli stilize yaprak motifleri dikkat çekici örnekler arasındadır.¹⁵¹ Şahidelerin gövdeleri üzerinde yer alan kitabeler “s” kıvrımlı dal ve yapraklardan oluşan kıvrık dal veya sarmaşık şeklindeki kenar suları ile çevrelenmektedir.¹⁵² Çeşitli yaprak motiflerinin bulunduğu mezar taşları 18. yy.ın son yarısı ve 20. yy.ın ilk yarısına aittir.

Rumi motifinin ortaya çıkışı hakkında biri; yarım palmet motifinin değişmesiyle ortaya çıktığı, diğeri ise bu motifin zoomorf menşe (hayvanların kanat, bacak ve bedenlerinin stilize edilmesi ile) gösterdiği olmak üzere iki kanaat mevcuttur (Demiriz 1979: 27; Gündoğdu 1993: 198; Karaçağ 1994: 172). Sağa ve sola simetrik bir şekilde kıvrılan iki yaprağın veya ruminin ortasından sivri bir tepe yaprağının çıkmasıyla meydana gelen motif olarak tarif edilen palmetin kaynağı tam olarak bilinmemektedir. Sümer, Hitit, Mısır ve Roma, Bizans süslemelerinde görülmüştür (Karaçağ 1994: 172). Palmetler, tek değerlendirildikleri gibi rumi ile birlikte bitkisel kompozisyon olarak da ele alınmışlardır.¹⁵³ Özellikle 14-15. yüzyıllarda mezar taşlarında çok görüldüğü, 16. yüzyıldan itibaren ağırlığını kaybederek varlığını sürdürdüğü belirtilmiştir (Çal, İltar 2011: 50). Bursa¹⁵⁴ ve Kastamonu’dan 15-16. yüzyıl, Siirt ili mezar taşlarından 16. yüzyıl, örneklerinde palmet-rumi motifleri yer almaktadır. Alanya Müzesindeki 17.-18. yüzyıldan olabilecek tarihsiz bir ayak taşındaki rumilerin işçiliği basittir. Adana Müzesindeki 18. yüzyıldan olabilecek ayak taşındaki rumiler klasik üsluptadır (Çal, İltar 2011: 50). Çalışmamızda yer alan örnek üzerinde de rumi ve palmet birlikte ele alınmıştır.¹⁵⁵ Rumi ve palmet motifinin yer aldığı bu örnek 18. yy.ın ilk yarısına aittir.

Ölüm ve faniliğin sembolü olarak kullanılan “selvi ağacı” mezar taşlarında en çok rastlanan motiflerdendir. Kendine has bir kokusu olan ve yaz-kış yeşil kalan selvi, vahdeti, yani birliği sembolize eder. ALLAH lafzının ilk harfi olan Elif’e de benzetilen selvinin rüzgârda sallanırken çıkardığı “HU” sesiyle Allah’ı zikrettiğine inanılır (Doğanay 2004: 136). İncelediğimiz mezar taşları

149 Mezar No: 4.

150 Mezar No: 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 20.

151 Mezar No: 18, 19.

152 Mezar No: 9, 19.

153 Bu konuda daha geniş bilgi için bk. GÜNDOĞDU, Hamza (1993), “İkonografik Açından Türk Sanatında Rumi ve Palmetler”, *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar; Güner İnal’a Armağan*, Ankara, s.197- 212.

154 Bursa mezar taşları ile ilgili daha geniş bilgi için bk. MERMUTLU, Bedri; ÖCALAN, Hasan Basri, (2011), *Tarihi Bursa Mezar Taşları-I Bursa Hazireleri*, Bursa, Bursa Büyükşehir Belediyesi.

155 Mezar No: 2.

arasında da tek bir örnekte erkek ayak taşı üzerinde stilize selvi motifi yer almaktadır.¹⁵⁶ Selvi motifinin yer aldığı bu örnek 19. yy.ın son yarısına aittir.

Ölümsüzlüğü temsil eden ağaçlardan biri olan hurma ağacı, İslam’da cennete özgü ağaçlardan sayılmaktadır. Yaşamın ve ölümsüzlüğün sembolü olarak resmedilirken, bol meyveli olarak resmedilmesi ise, bereketi ve üremeyi simgelemektedir (Oğuz 1983: 31-35). Mezar taşlarının genellikle ayak taşlarında bulunan hurma motiflerinde ağacın yaprakları, bulunduğu taşın tüm yüzünü kaplayacak şekilde tüm yüzeye dağılmıştır. Alt kısımda aşağıya doğru sarkan çok taneli hurma hevenkleri ve onların ucunda da yere doğru kıvrılan ince dallar görülür (Uğurluel 2003: 11). Çalışmamızdaki hurma motifinin yer aldığı örnek 19. yy.ın ilk yarısına aittir.¹⁵⁷

Asma ağacı ve yaprakları, ölümsüzlüğün sembolüdür. Asma yaprağının meyvesi olan üzüm de cennet meyveleri arasındadır. Asma ağacı meyveleri ile birlikte bereketi sembolize etmektedir (Bakırcı 2005: 106). Mezar taşlarının değişik yerlerinde görebileceğimiz asma dalları ve üzüm salkımları, genellikle ayak şahideleri üzerinde yer almaktadırlar. Bunlar ya bir kökten ya da vazodan çıkarak gövde yüzeyini sarmal bir şekilde doldurmaktadır. Bir kökten çıkarak yüzeyi sarmal biçimde saran bazı asma dallarının kökleri bazı örneklerde bir kurdele ile bağlanmıştır. Çalışmamızda yer alan asma dalı bir erkek ayak şahidesi üzerinde vazodan çıkarak yüzeyi sarmal bir biçimde kaplamaktadır.¹⁵⁸ Çalışmamızda yer alan asma dalının yer aldığı mezar taşı 20. yy.ın ilk yarısına aittir.

Taşlar üzerinde sıkça görmeye alıştığımız “geometrik biçimlerin” kökü Orta Asya’ya ve inanç olarak Taoizm’e bağlanır. Eşkenar dörtgen, altıgen, kare ve dairevi motifler sonsuzluğun, kâinatın sembolleridir. İç içe geçmiş çok kenarlı geometrik biçimler her dönemde sevilerek kullanılmış olmasına rağmen Anadolu’ da daha çok Selçuklular Devri’nde kullanılmıştır. İslam sanatında geometrik biçimler, sonsuzluk ve süreklilik göstererek Allah fikrini hatırlatırlar. Bir düzen içerisinde süre giden geometrik çizgiler (tek ve sonsuz olan) gücün, adaletin, genişliğin, sonsuzluğun sembolüdürler (Kutlu 2005: 30). İncelediğimiz mezar taşları üzerinde yer alan çapraz kafes veya baklava dilimleri,¹⁵⁹ kareler,¹⁶⁰ dalgalı hatlar,¹⁶¹ değişik formdaki içi dolu ya da boş kartuşlar,¹⁶² mukarnas yuvaları¹⁶³ ve çeşitli geometrik hatlar geometrik

156 Mezar No: 10.

157 Mezar No: 8.

158 Mezar No: 17.

159 Mezar No: 1, 2, 5.

160 Mezar No: 2.

161 Mezar No: 16, 17.

162 Kitabelerin satırlarını çevreleyen tüm kartuşları burada değerlendirebiliriz.

163 Mezar No: 2.

motiflerin bazılarıdır. Geometrik motif olarak mezar taşlarının üzerinde çok sık karşılaşılan rozetler, gökyüzünü ve evreni simgelemekte ve mezar taşlarına güçlü bir hareket ve canlılık kazandırmaktadır (Haseki 1976: 52). Rozetlerin içi yıldız motifi, bitkisel süsleme, geometrik geçme, çarkıfelek gibi çeşitli bezemelerle doldurulmaktadır. Çalışmamızda yer alan örneklerden biri üzerinde stilize iri yarım çiçek motifi rozet şeklinde işlenmiştir.¹⁶⁴ Bu mezar taşı 18. yüzyılın ilk yarısına aittir. Bu motifin benzer örnekleri Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki (Kutlu 2005: 61, 66, 136, 158, 164; Nefes 2009: 22; Daş 2014: 54, 65, 99, 124, 136, 145, 149, 156, 167, 187) ve Balkanlar'daki (Vırmiça 2010: 567, 583; Alyılmaz 2016: 73, 77) mezar taşlarında da (bazen farklı tanımlamalarla) karşımıza çıkmaktadır. İçi ışınal formlarla doldurulmuş rozet şeklindeki yarım çiçek motifi geometrik bir form olmanın yanı sıra güneş kültü ile bağlantı kurulabilecek sembolik bir öge olarak da önemlidir (Daş 2014: 204).

Çeşitli manalar yüklenmiş ay, yıldız, güneş gibi tabiat varlıklarına, Türk sanatlarında sıkça rastlanmaktadır. Bilhassa erken devir yapılarında bina cephelelerinde, mihrap, minber ve ahşap kapılarda müstakil olarak kullanılan bu semboller, ileri derecede üsluplaştırılmış olarak, geometrik tezyinata da sık sık karşımıza çıkmaktadır (Doğanay 1999: 326). İncelediğimiz mezar taşları üzerinde bir kadın baş şahidesine ait tepelikte güneş motifi (güneş şuaı, ışın halesi)¹⁶⁵ ve bir erkek mezarına ait sandukanın yüzeylerinde hem güneş hem de ay motifi yer almaktadır.¹⁶⁶ Yine bir erkek baş şahidesi üzerinde çok kollu bir yıldız motifi yer almaktadır.¹⁶⁷ Ay, yıldız ve güneş motiflerinin bulunduğu mezar taşları 18. yy.ın ilk yarısı 19. yy.ın ikinci yarısı ve 20. yy.ın ilk yarısına aittir.

Vazo ve vazodan çıkan bitkisel motifler, süslemede (çini, seramik, taş, ahşap, minyatür, tezhip, kâğıt oymacılığı, işleme v.s.) sıkça tercih edilen nesneli bezeme öğeleri arasındadır. Su, bir hayat kaynağı ve temizlik vasıtası olarak eski çağlardan beri nasıl kutsal sayılmışsa, vazo da suyu barındıran bir kap olarak, aynı inancın sembolü hâlini almıştır (Çulpan 1961: 152; Sağiroğlu Arslan 2005: 416). Mezar taşlarında bir vazo içerisinden çıktıklarını gördüğümüz bitkisel motiflerin, belki de hayat kaynağı olan su ile beslenerek ebedi hayata ulaştıkları ima edilmek istenmiştir. Mezar taşlarındaki diğer bir ihtimal de, vazodaki suyun ölünün günahlardan arınmasının bir işareti olabileceğidir (Çulpan 1961: 152; Sağiroğlu Arslan 2005: 416).

164 Mezar No: 2.

165 Mezar No: 11.

166 Mezar No: 17.

167 Mezar No: 2.

Eyüp, Karaca Ahmet, Merkez Efendi, Sümbül Efendi gibi mezarlıklarda pek çok hazirede vazoların en mükemmel örneklerini görmek mümkündür (Akar 1974: 270).

Çalışmamıza dâhil ettiğimiz mezar taşlarından toplam 3 örnek üzerinde içerisinden çok estetik bitki motifleri yükselen değişik formlardaki vazo motifleri görülmektedir.¹⁶⁸ Bu örneklerin yer aldığı yer aldığı mezar taşları 20. yy.ın ilk yarısına aittir.

Mezar taşları üzerinde kâse, sepet veya tabakta meyve, yaprak ya da çiçek gibi motiflerle de karşılaşılmaktadır.¹⁶⁹ Meyve kâsesi (tabağı) motifi özellikle kadın mezar taşlarında yoğun olarak tercih edilen bir kompozisyonudur. Ayak taşı süslemesinden baş taşı süslemesine kadar geniş bir alanda, lahit taşlarının süslemesinde de meyve kâsesi motifinden yararlanılmıştır (Laqueuer 1997: 131). Kâselerinin içinde bulunan nar, elma üzüm gibi meyveler ölen kişi için cennete gitme dileği ve cennetin ikramlarının sunumunu sembolize etmektedir (Bakırcı 2005: 107). İncelediğimiz mezar taşları üzerinde içi meyve dolu kâse motifini bir kadın baş şahide alınlığı üzerinde görüyoruz.¹⁷⁰ Çalışmamızda yer alan kâse motifinin yer aldığı mezar taşları 19. yy.ın ilk yarısına aittir.

Genellikle dallar, çiçekler ve yapraklardan halka biçiminde örülerek yapılan çelenk, saygı simgesi olarak mezarlıklara gönderilmesinin yanı sıra, mezar taşları üzerine de yansıyan bir motiftir. Tepelikleri, alınlıkları veya sanduka yüzeylerini süsleyen çelenk motifi çalışmamızda bir kadın baş şahide alınlığı üzerinde yer almaktadır.¹⁷¹ Çelenk motifinin yer aldığı bu mezar taşı 19. yy.ın son yarısına aittir.

Kandil motifi, aydınlığın sembolü (Özkan 2000: 35) olduğundan mezar taşlarında ölünün yolunu ve kabrini aydınlatıcı bir mana ile yüklüdür (Bakırcı 2005: 108). Mezarda yatan kişinin kabrini aydınlattığına, onu karanlıklardan yani bilinmeyen tehlike ve felaketlerden koruyacağına inanılır. Antik dönemlerde mezar sunusu olarak kullanılan kandillerin, mezar taşları üzerine motif olarak yansması aslında aynı düşüncenin sonucudur. İslam dünyasında yaygın bir şekilde kullanılmış olan kandiller, dini bir nitelik kazanmıştır. Süslemede kandil motifi, Selçuklularda olduğu kadar, Osmanlılar tarafından da benimsenmiş ve dolayısıyla yüzlerce çeşidi olan bir süsleme şekli hâline gelmiştir (Akar 1974: 18). Özellikle Kırşehir, Akşehir ve Konya mezar taşları kandil-şamdan motifleri ile öne çıkmaktadır (Göktürk 2008: 129).

168 Mezar No: 18, 17, 20.

169 Kâse içinde meyve tasvirleri konusunda daha detaylı bilgi için bk. ÇORUHLU, Tülin (2009), “Eyüp ve Çevresindeki Hazirelerde Bulunan Mimar Taşlarında Kâse İçinde Meyve Tasvirleri”, *Tarihi Kültürü ve Sanatlarıyla II. Eyüpsultan Sempozyumu: 8-10 Mayıs 1998- İstanbul: Tebliğler*; İstanbul, s. 102-117.; ÇORUHLU, Yaşar (2009), “Eyüp ve Çevresindeki Mezar Taşlarında Görülen Kâse içinde Meyve Tasvirlerinin Sembolizmi”, *Tarihi Kültürü ve Sanatlarıyla II. Eyüpsultan Sempozyumu: 8-10 Mayıs 1998- İstanbul: Tebliğler*; İstanbul, s. 118-127.

170 Mezar No: 6.

171 Mezar No: 15.

Çalışmamızda yer alan kandil motifinin bulunduğu ayak taşı 19. yy.ın son yarısına aittir.¹⁷²

Bir süs eşyası olan takılar Osmanlı dönemini mezar taşlarında beğenilerek kullanılan motifler arasındadır (Biçici 2006: 195). Özellikle 17. yy.dan itibaren çok sık görülürler (Akar 1974: 18). Bu motifler özellikle kadın mezar taşlarının boyun kısmını sarmaktadır. Çalışmamızda yer alan kadın mezar taşının boyun kısmında da bu tür motifler yer almaktadır.¹⁷³ Kolye ve gerdanlık gibi takı motiflerinin yer aldığı bu mezar taşı 18. yy.ın son yarısına aittir.

Kurdeleler, mezar taşları üzerinde gövde üst bölümleri, tepelik, alınlık, sanduka yüzeyi ve özellikle ayak taşlarında çeşitli bitki motiflerini bağlar vaziyette veya bağımsız olarak işlenmişlerdir. Bunlar ya fiyonk şeklinde ya da uçşur tarzıdır. Kurdele motifleri, incelediğimiz mezar taşları üzerinde ayak şahide yüzeylerini süsleyen çiçekli dal motiflerini bağlamak amacıyla kullanılmıştır.¹⁷⁴ Çalışmamızda yer alan kurdele motifinin bulunduğu ayak taşları 19. yy.ın son yarısına aittir.

İstiridye formu, Barok ve Rokoko gibi batılı sanat akımlarının Osmanlı kültür ve sanat hayatına, mimarisine girmesinden sonra kullanılmaya başlanmıştır. İstiridye motifi, cami, saray, türbe, sebil, han, çeşme, mezar taşı gibi birçok yapı üzerinde süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. İstiridye özellikle İstanbul'daki birçok örnekte çok ince işçilikli ve gösterişli olarak işlenmişken, çalışmamızda yer alan istiridye motifi dilimli soyut yaprak motiflerinin yan yana getirilmesi ile oluşturulmuştur.¹⁷⁵ Bir kadın baş şahide alınlığının tepe kısmında yer alan istiridye motifinin bulunduğu mezar taşı 19. yy.ın ilk yarısına aittir. Benzer örnekleri, Giresun mezar taşlarında yer almaktadır (Çal, İltar 2011: 40).

Mezar taşları üzerinde yer alan motiflerden bir diğeri tüy motifidir. Tüy motifi ya gövde yüzeyine ya da erkek mezar taşlarının başlıkları üzerine işlenmiştir. Eğer kişi hayatta iken kalem ile geçindi ise onun mezar taşında rulo hâlinde kâğıtlar ile kamış veya tüyden bir kalem veya zarafetine önem verip oldukça seviyeli bir şekilde süslenmesini bilen Osmanlıların başlıklarına taktıkları tüyü mezar taşlarında görmek mümkündür. Örneğin bir kâtip, kafesi destarının yanına bir tüy takabiliyordu (Uğurluel 2003: 9). Çalışmamızda yer mezar taşlarında bir erkek başlığı üzerinde tüy motifinin yer almaktadır.¹⁷⁶ Tüy motifinin yer aldığı mezar taşı 19. yy.ın ilk yarısına aittir. Fes başlıkların

172 Mezar No: 16.

173 Mezar No: 4.

174 Mezar No: 12, 13.

175 Mezar No: 6.

176 Mezar No: 5.

tepesinden yana doğru sarkan püsküller de ihmal edilmeden taşlara işlenmiştir. Çalışmamızda yer alan fes başlıkların her ikisinde de püskül belirgindir.¹⁷⁷

Mimari süsleme olarak ise burma sütunceler ve sütun başlıklarının yer aldığı örneğimiz 18. yy.ın ilk yarısına aittir.

Genel bir değerlendirme ile Rize mezar yapıları ve mezar taşlarının form, süsleme, yazı ve malzeme açısından diğer Osmanlı mezar taşları ile benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz.

Sonuç

“Rize’de Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşlarına Genel Bir Bakış” isimli bu çalışmamızda Rize’nin farklı bölgelerinde (Rize il merkezi, Ardeşen, Çamlıhemşin, Çayeli, Derepazarı, Fındıklı, Güneysu, Hemşin, İkizdere, İyidere, Kalkandere, Pazar) bulunan mezar yapılarından 20 örnek sunulmuştur. Rize’deki mezar ve mezar taşı zenginliğini her yönüyle göstermek adına yapılan bu genel değerlendirmede gerek süsleme ve gerekse kitabe metni olarak farklı özellikler sergileyen taşlar tercih edilmiştir. Böylece Osmanlı Dönemi mezar taşlarının genel özelliklerini her yönüyle yansıtan örneklerin varlığı gösterilmeye çalışılmıştır.

En erken tarihli 1699-1700, en geç tarihli ise 1923 olan mezar taşları 18. yy.dan 20. yy.a uzanan bir zaman dilimini kapsamakta ve dönemlerinin özellikleri yansıtmaktadırlar.

Mezarlık alanları; büyük mezarlıklar, daha küçük ölçülerdeki mahalle mezarlıkları, cami hazireleri, evlerin hemen yanı veya bahçesidir. Yerleşim yerleri içinde belirli alanlar da aile mezarlığı olarak düzenlenmiştir. Fakat mezarlık alanı olarak genellikle camilerin etrafı tercih edilmiştir.

Mezar taşlarında kullanılan mermer malzeme, taştaki işçilik ve bezemede zenginlik Rize mezar taşlarının kalitesini göstermektedir. Genel anlamda daha sade bir işçilikle başkent üslubu ile paralellik gösterir.

İncelemiş olduğumuz mezar taşlarında yer alan süslemeler; bitkisel, geometrik, nesnel ve mimari motifler şeklindedir. En yoğun kullanılan süsleme türü ise bitkisel süslemedir. Süslemede özellikle saray, köşk, cami, sebil, çeşme ve mezar taşları üzerinde kendini hissettiren batılı üsluplar İstanbul’daki kadar olmasa da Rize’yi de etkilemiştir ve bu mezar taşlarına da yansımıştır.

Mezar taşlarında yer alan kitabelerde sülüs, celi sülüs, ta’lik, celi ta’lik ve nesih olmak üzere beş yazı çeşidi kullanılmıştır. Bunlar arasında en fazla ta’lik daha sonra sülüs yazı tespit edilmiştir. Genel olarak tarihlere bakıldığında

¹⁷⁷ Mezar No: 16, 17.

zamanla sülüsten ta'lik yazıya doğru bir geçişin olduğu söylenebilir. Kitabe metinleri içerik olarak klasik tarza uygundur.

Mezar taşlarında bezeme veya yazı şeklinde yapılan uygulamalarda kabartma tekniği kullanılmıştır.

Sonuç olarak, kullanılan malzemeden mezar taşlarında görülen süsleme programına kadar İstanbul'daki aynı dönem örnekleriyle karşılaştırdığımızda, burada görülen mezar taşlarının İstanbul'daki örnekler esas alınarak yapılmaya çalışıldığı veya orada yaptırılıp Rize'ye getirildiği düşünülmektedir. Çoğu örnekte birebir aynı özellikleri taşıyan örneklerle karşılaşmak mümkün olsa da Rize için daha basit işçilik sergileyen örnekler tercih edilmiştir. İstanbul dışında, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun, Sinop, Kastamonu, Bursa, Edirne ve Balkanlardaki mezar taşlarının Rize mezar taşları ile olan benzerliği de dikkate değerdir.

Çeşitli nedenlerden dolayı mezarlıkların ve mezar taşlarının yok edilmesi gündemdeki yerini koruyan önemli sorunlardan biridir. Gerekli tedbirlerin alınması konusunda insan olarak hepimize büyük görevler düşmektedir. Temennimiz bu eserlerin daha iyi koşullarda korunması ve geleceğe sağlam bir şekilde aktarılmasıdır.

Kaynaklar

- AK, Orhan Naci (2011), *Rize Tarihi*, Rize, Rize Halk Eğitim Merkez Müdürlüğü Yayınları-8.
- AKAR, Azade (1974) "Eski Türk Mezar Taşı Süslemelerine Dair", *Sanat Dünyamız*, 2, İstanbul, s. 12-21.
- ALYILMAZ, Cengiz (2016), "Kosova ve Makedonya'daki Osmanlı Dönemi Mezar Taşlarının Bugünkü Durumu", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5 (1), Erzurum, s. 56-93.
- ARSEVEN, Celal Esat (1954) *Türk Sanatı Tarihi, Menşeyinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatları*, İstanbul.
- ATACAN, Veysel-BEKAR Serdar (2001), *Rize Hemşin Yöresi Osmanlı Mezar Taşları ve Kitabeleri*, Ankara.
- AYVAZOĞLU, Beşir (2011), *Güller Kitabı*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- BAKIRCI, Naci (2005), *Mevlevi Mezar Taşları*, İstanbul.
- BAŞKAN, Seyfi (1996), *Karamanoğulları Dönemi Konya Mezar Taşları*, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BELLİ, Oktay (2002), "Türklerde Taş Heykel ve Balballar" *Türkler Ansiklopedisi*, III, Ankara, s. 910-914.
- BİÇİCİ, Halil (2006), "Cumhuriyet Dönemi (1929-1961) Gordes'in Geleneksel Süslemeli Mezar Taşlarından Bazı Örnekler," *AÜİFD* 47, (1), Ankara, s. 169-196.
- BİLGİN, Mehmet (1997), "Rize'nin Tarihine Bir Bakış", *Rize*, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, Yayınları.
- Cumhuriyetin 75. Yılında Rize İl Yıllığı (1998)*, Ankara, Başbakanlık Basımevi.

- ÇAL, Halit-İLTAR, Gazanfer (2011), *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*, Ankara, Giresun Valiliği Yayınları: 19.
- ÇAL, Halit (2000), “İstanbul Eyüp’teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar” *Tarihi ve Kültür Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu: 28-30 Mayıs 1999-* İstanbul: Tebliğler, İstanbul, s. 206-225.
- ÇEVİK, Nevzat (2000), *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÇORUHLU, Yaşar (1998), *Erken Devir Türk Sanatının ABC’si*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- ÇULPAN, Cevdet (1961), *Antik Devirden Zamanımıza Kadar İlahiyat Edebiyat ve Tıp Tarihinde Serviler Serviler I-II*, İstanbul.
- DAĞLIOĞLU, H. Turhan (1935), “Mezar ve Mezar Örnekleri”, *Yeni Türk Mecmuası*, 34, İstanbul, s. 2177-2178.
- DAŞ, Ertan (2014), *Taşa Kazınan Hayatlar Bornova/Yakaköy Mezarlığı’ndaki Mezar Taşları*, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- DEMİRİZ, Yıldız (1986), *Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler*, İstanbul.
- DEMİRİZ, Yıldız (1979), *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul.
- DOĞANAY, Aziz (1999), “Osmanlı Mimarisinde Tezyinat”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, XI, Ankara, s.324-334.
- DOĞANAY, Aziz (2004), “Türklerde Ahiret İnancının Mezar Yapı ve Bezemelerine Tesiri”, *Sanat ve İnanç/2*, İstanbul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, s. 127-140.
- ERSOY, Elif (Ağustos 2010), “Lale Üzerine Notlar”, *Anadolu Aydınlanma Vakfı*, s. 3-23 (www.anadoluyaydinlanma.org/Yazilar/lale.pdf)
- GOLOĞLU, Mahmut (1973), *Anadolu’nun Milli Devleti Pontus*, Ankara.
- GÖKTÜRK, Mehmet (2008), *Tarihi ve Anıtları Işığında Kırşehir Mezar Taşları, “Mezardaki Hayatlar”*, Ankara, Kırşehir Belediyesi Kültür- Tarih Yayınları Serisi: 7.
- GÜNDOĞDU, Hamza (1993), “İkonografik Açından Türk Sanatında Rumi ve Palmetler”, *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, G. İnal’a Armağan*, Ankara, s. 197-212.
- GÜVELİOĞLU, İshak Güven-HİÇYILMAZ, Murat Ümit- GÜRDAL, Mustafa (2011), *Rize Hemsin İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, İstanbul, Kaknüs Yayınları.
- HANOĞLU, Canan (2015), *Batılılaşma Dönemi Rize Mezar Taşları*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- HASEKİ, Metin (1976), *Plastik Açından Türk Mezar Taşları*, İstanbul.
- HİÇYILMAZ, Murat Ümit-OKUTAN, Burhan Atif-BAŞTOPÇU, Özcan (2012), *Rize Ardeşen İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, İstanbul, Ardeşen Belediyesi Kültür Sanat Tanıtım Eserleri Serisi-15.
- HİÇYILMAZ, Murat Ümit (2013), *Rize-Pazar Tarihi Mezar Kitabeleri*, İstanbul, Pazar Belediyesi Kültür Yayınları No: 1.
- İŞLİ, H. Necdet (2009), *Osmanlı Serpuşları*, İstanbul, Avrupa Kültür Başkenti Yayınları.
- KARA, Hacer-DANIŞIK, Şerife (2005), *Konya Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Konya, Meram Belediyesi Kültür Yayınları.
- KARAÇAĞ, Demet (1994), *Bursa’daki 14.-15. Yüzyıl Mezar Taşları*, Ankara.

- KARAMAĞARALI, Beyhan (1992), *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KARAMÜRSEL, Alım (2002), “Türklerde Mezar Geleneği”, *Türkler Ansiklopedisi III*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, s. 76-79.
- KARPUZ, Haşim (1992), *Rize*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KOYUNCU, Recep-HANOĞLU, Canan (2011), *Rize Derepazarı İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, İstanbul, Derepazarı Kaymakamlığı Kültür Yayınları: 1.
- KOYUNCU, Recep-GÜVELİOĞLU, İshak Güven-GÜMÜŞ, Nebi (2009), *Rize İyidere İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, İstanbul, T.C. İyidere Kaymakamlığı Kültür Yayınları.
- KUMBARACILAR, İzzet (1978), *Serpuşlar*, İstanbul, Turing Yayınları.
- KUTLU, Hüseyin (2005), *Kaybolan Medeniyetimiz, Hekimoğlu Ali Paşa Câmii Haziresindeki Tarihi Mezar Taşları*, İstanbul.
- LAQUEUR, Hans Peter (1997), *Hüve 'l-Bâkî, İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Çev. : Selahattin DİLİDÜZGÜN, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 46.
- MERMUTLU, Bedri-ÖCALAN, Hasan Basri (2011), *Tarihi Bursa Mezar Taşları-I Bursa Hazireleri*, Bursa, Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- “Mezar Taşı” maddesi, *Ana Britannica, XXII*, (1994) İstanbul, s. 349-350.
- NEFES, Eyüp (2009), *İlkadım Seyyid Kutbiddin (Kökçüoğlu) Mezarlığı Tarihi Mezar Taşları*, Samsun, İlkadım Belediyesi.
- OĞUZ, Burhan (1983), *Mezar Taşlarında Simgeleşen İnançlar*, İstanbul.
- ÖZKAN, Haldun (2000) “Erzincan ve Çevresinde Orta Asya Türk Geleneğini Sürdüren Bezemeli Mezar Taşları”, *Erzurum, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (15), s. 31–47.
- Rize İş Dünyası, Rize'yi Tanıyalım* (1999), Rize, Rize Ticaret ve Sanayi Odası.
- SAĞIROĞLU ASLAN, Aslı (2005), *Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları*, Kayseri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:44.
- SAKLI, Ali Rıza (2006), “Rize Tarihçe”, *Yeşilin Cenneti Rize*, İstanbul.
- SARAÇOĞLU, Necibe (1950), *Türk Mezar Taşlarına Dair Araştırma*, İstanbul, İstanbul Matbaacılık.
- “Sarmaşık” maddesi, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, 20 (1986), İstanbul, s. 10208-10209.
- TAYMAS, Abdullah (1950) *Yeşil Rize ve İli*, Ankara.
- TİBET, Aksel-IŞIN, Ekrem-YELKENCİ, Dilek (1996), “Steloe Turcicae VIII Yenikapı Mevlevihânesi Haziresi”, *Cimetieres Et Traditions Funeraires Dans Le Monde Islamique (İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I)*, Ankara, s. 233-281.
- TOPALOĞLU, Celal (2007), *Rize'nin Kurtuluşu 1916-1918*, Rize, Çınar Eğitim Derneği Yayınları.
- UĞURLUEL, Talha (2003), “Osmanlı Mezar Taşlarında Estetik”, *Yağmur Dergisi*, 21, İstanbul, s. 8-13.
- VİRMİÇA, Raif (2010), *Kosova Tekkeleri, Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları*, İstanbul.

FOTOĞRAFLAR MEZAR YAPILARI

Şahideli Toprak Mezar (Foto: 12b)

Yüksek Çerçeveli Örne Mezar (Foto: 3a)

Sanduka Mezar (Foto: 17b)

Kapak Taşlı Mezar (Foto: 20b)

BAŞ TAŞLARI

Foto: 1

Foto: 2

Foto: 3

Foto: 4

Foto: 5

Foto: 6

Foto: 7

Foto: 8

Foto: 9

Foto: 10

Foto: 11

Foto: 12

Foto: 13

Foto: 14

Foto: 15

Foto: 16

Foto: 17

Foto: 18

Foto: 19

Foto: 20

AYAK TAŞLARI

Foto: 6a

Foto: 8a

Foto: 10a

Foto: 12a

Foto: 13a

Foto: 15a

Foto: 16a

Foto: 17a

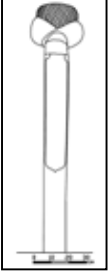

Foto: 19a

Foto: 20a

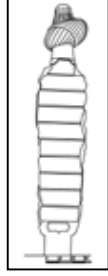
ÇİZİMLER BAŞ TAŞLARI

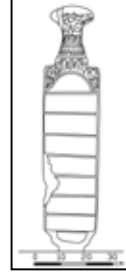
Çizim: 1

Çizim: 2

Çizim: 3

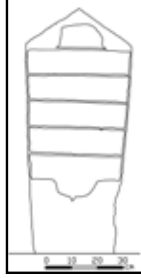
Çizim: 4

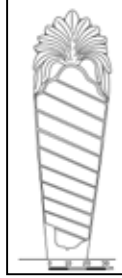
Çizim: 5

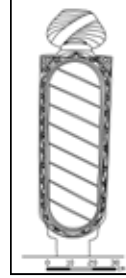
Çizim: 6

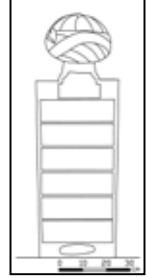
Çizim: 7

Çizim: 8

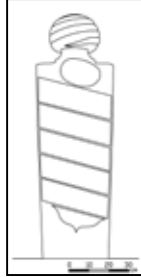
Çizim: 9

Çizim: 10

Çizim: 11

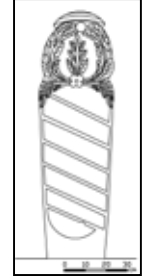
Çizim: 12

Çizim: 13

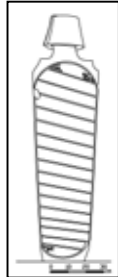
Çizim: 14

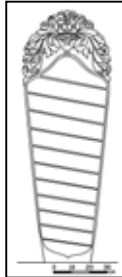
Çizim: 15

Çizim: 16

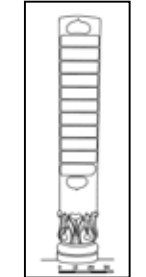
Çizim: 17

Çizim: 18

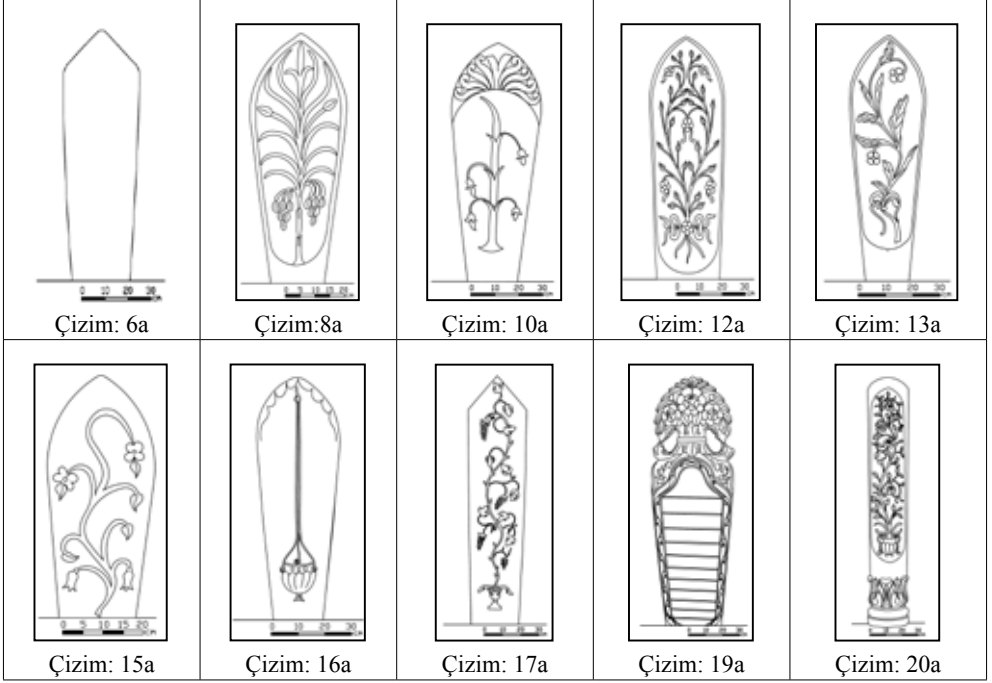

Çizim: 19

Çizim: 20

AYAK TAŞLARI

SANDUKA YÜZEYİ

